

VOCABULARUL PARODIILOR PLAUTINE CA DOCUMENT AL STILURILOR PARODIATE *

DE

MARIA FRANCISCA BĂLTĂCEANU

I

La Roma, de bună seamă mai mult decît în altă parte, formarea limbii literare a fost în strînsă legătură cu dezvoltarea și particularitățile vieții publice.

Religia și dreptul roman se caracterizează de la început prin importanța extremă acordată formei; un act juridic sau religios, pentru a fi eficient, trebuia îndeplinit numai cu gesturile și formulele rituale, folosind anumite cuvinte și într-o ordine fixată dinainte.

Organizarea temeinică a statului roman, încă de la începuturile lui, tendința de predominare a vieții publice asupra celei private, punerea accentului asupra ideii de *gravitas romana*, toate acestea fac ca viața politică să fie privită cu o deosebită seriozitate, tot ce era legat de ea avînd un caracter sacramental și imuabil.

La aceasta se mai adaugă și tendința aristocrației de cultivare a tradiției, de aici importanța păstrării lui *mos maiorum* (concretizat pe plan lingvistic în necesitatea de a păstra ca atare anumiți termeni sau formule arhaice), efortul ei de a-și menține stăpînirea asupra vieții publice ținînd ascunse formulele și documentele politice și juridice.

În aceste condiții e normal ca în latină să apară din timpuri foarte vechi tendința de ridicare deasupra limbii vorbite, de specializare stilistică pentru exprimarea cît mai adecvată, cît mai precisă, a formulelor vieții publice; se cristalizează treptat prima formă de limbă literară în sens larg — stilul oficial — stilul actelor organelor de stat, al textelor de drept, al formulelor religioase, al analelor, al rapoartelor militare, al elogiilor oamenilor de seamă.

Această limbă literară a avut la bază o formă populară, străveche, bazată pe ritm, apărută în perioada primitivă a istoriei romane — în procesul muncii sau în incantația magică — forma de *carmen*, bazată pe o serie de procedee care se pot reduce în linii mari la metoda repetiției: pe plan fonetic (aliterație și homoioteleuton), lexical (sinonimie, antiteză), sau pe planul construcției generale (crearea unui paralelism între părțile

---

* Mulțumesc cu vie grațitudine profesorului meu I. Fischer căruia îi datorez ideea acestor lucrări și numeroase sfaturi de metodă și de amănunt.

frazei sau perioadei, recurența unora dintre ele etc.). Orice formulă solemnă, rugăciune, text juridic sau declarație de război, îmbracă la începuturile literaturii latine forma de *carmen*¹.

Pe planul vocabularului, realitățile care trebuie exprimate cer termeni specifici, un lexic adecvat. Astfel se formează vocabularul stilului oficial care, pe lângă cuvintele nemarcate stilistic ale vocabularului de bază, cuprinde și cuvinte specifice lui, fie din fondul vechi indo-european, de multe ori arhaice și aproape ieșite din uz, fie cuvinte din limba comună însă cu un sens specializat într-un anumit domeniu de activitate, fie creații pe teren latin prin compunere și derivare. Rareori, în vocabularul stilului oficial, intră și cuvinte împrumutate, în general din limba greacă.

În același timp, pe cale populară, se dezvoltă și producții poetice: lirice, epice și dramatice, exprimate, în general, tot într-o formă de *carmen* — versul saturnic². Din aceste creații nu ni s-a păstrat însă nimic.

Poezia cultă apare la Roma în condiții speciale, prin traduceri din limba greacă. Deci, de la începuturile ei, poezia latină trebuie să găsească forme de expresie echivalente cuceririlor stilistice realizate în sute de ani de poezie greacă. Această sarcină extrem de grea a fost dusă la bun sfârșit doar după câteva generații de poeți și pînă la limba lui Vergiliu și Horațiu au fost nenumărate căutări, nereușite, încercări de a uni într-o sinteză elemente multiple și de proveniențe diferite.

În acel moment, singurul stil diferențiat de limba vorbită era cel oficial. Trăsăturile lui stau la baza formării unei limbi poetice, cu atît mai mult cu cît uneori poezia se inspira din analele pontifilor sau din elogiile comandantilor de oști³. Ca urmare a acestui fapt, la începuturile poeziei latine se găsesc fragmente care cu greu pot fi deosebite ca formă de un text oficial:

M. Valerius

*consul partem exerciti in expeditionem ducit*⁴.

*Ob Romam noctu legiones ducere coepit*⁵.

*Palam multire plebeio piaculum est*⁶.

Încă de la primii poeți se caută însă mijloace de expresie specifice poeziei. Acestea se formează, cum am spus mai sus, sub influența greacă, dar utilizîndu-se resursele proprii ale limbii latine. Datorită acestor influențe și surse multiple, se poate spune că în operele primilor poeți există mai multe straturi stilistice încă nesintetizate într-un stil poetic unitar.

Acestea sînt începuturile, punctul de plecare în formarea stilurilor clar diferențiate pe domenii de activitate (în privința terminologiei tehnice), pe genuri și chiar pe specii literare, caracteristice limbii literare latine ajunse la deplina ei dezvoltare.

Din păcate, despre începuturile formării diferitelor stiluri, sursele directe sînt foarte sărace. Ca documente pentru stilul oficial avem doar Legea celor XII table (sec. V?), elogiile Scipionilor (începînd cu sec. III), decretul lui Aemilius Paulus (189) și

¹ Despre *carmen* și începuturile formării limbii literare cf. P. Lejay, *Histoire de la littérature latine des origines à Plaute*, Paris, 1925, cap. IV, 3, 5, 6 și M. Schanz, *Geschichte der Römischen Literatur*, München, 1890, p. 11.

² Cf. M. Schanz, *op. cit.*, p. 11. ³ Cf. I. Fischer, cap. *Vocabularul*, p. 64, în *Istoria limbii române*, vol. I, *Limba latină*, București, 1965.

⁴ Naevius, fr. 35 Baehrens. ⁵ Ennius, *Ann.*, v. 297 Vahlen.

⁶ Ennius, *trag.*, v. 331 Vahlen. Cf. și P. Lejay, *op. cit.*, p. 244–245.

Senatusconsultum de bacchanalibus (186), de asemenea, un text religios, rugăciunea către Mars transmisă de Cato ⁷. Mai există și documente indirecte, mai târziu, dar care caută să păstreze stilul arhaic.

Pentru începuturile poeziei, puținele versuri păstrate din Andronicus și Naevius și chiar din Ennius, nu dau informații suficiente.

Așadar, pentru a completa imaginea asupra începuturilor de diferențiere a stilurilor limbii latine literare, nu trebuie neglijată nici o sursă.

O astfel de sursă o pot constitui parodiile plautine.

Plaut aparține generației imediat următoare primilor poeți romani, Andronicus și Naevius. El și Ennius sînt considerați drept cei care au pus bazele limbii poetice latine: Ennius pentru poezia înaltă — tragică și epică — Plaut, pentru comedie.

Deși își ia subiectele din comedia nouă greacă, Plaut se apropie ca formă de exprimare mai mult de Aristofan. Pornind de la limba vorbită, el își creează o limbă artificială, poetică ⁸, folosind uneori procedee similare cu cele ale poeziei înalte, dar cu intenție opusă, pentru a produce comicul. Cîteodată Plaut parodiază însă de-a dreptul stilul înalt — oficial sau poetic.

În legătură cu parodia, o delimitare și o precizare a obiectului de studiu se impun.

Din capul locului trebuie făcută o distincție de bază: între parodiarea unui fapt și parodia lingvistică, singura care constituie obiectul lucrării de față.

Un mod de a defini parodia este ca transpunere de planuri, de la solemn la familiar (de pildă exprimarea unor realități antice în termenii vieții moderne) ⁹. Definiția este adevărată, dar se referă numai la parodiarea unui fapt.

În parodia lingvistică, scopul este același: de a produce un fel de degradare a obiectului în vederea realizării unui efect comic, dar obiectul este o anumită formă de stil înalt, ales (sau considerat astfel de o anumită categorie de vorbitori). Mijlocul de bază este crearea unui decalaj între tonul înalt și lucrurile exprimate prin el — lucruri mărunte, ridicole. Acest procedeu coexistă uneori cu îngroșarea trăsăturilor stilistice, metodă care, în ciuda unor aparențe, nu e esențială, ci are doar rolul de a sublinia parodia și de multe ori poate lipsi.

Astfel, la Plaut, certuri de sclavi și intrigi de curtezane sînt exprimate în stilul actelor oficiale sau ale poeziei înalte, realizîndu-se prin aceasta parodia acestor stiluri.

Decalajul între faptul mărunț și tonul ales poate fi vizibil pentru toată lumea: autor, personaje, spectatori, sau numai pentru autor, care îl comunică spectatorilor peste capul personajelor.

În funcție de aceasta, există două feluri de parodii: unele făcute cu bună știință de către un personaj și altele făcute de autor direct, cu participarea inconștientă a personajelor; acestea se pot defini ca atare numai din context.

Tot în cadrul parodiei stilistice se mai poate face o distincție din alt punct de vedere: cuvintele sînt utilizate uneori metaforic (de exemplu, pentru vicleniile unui selav, sînt utilizați termeni de tactică militară), alteori, însă, sînt folosite la propriu (de pildă cînd soldatul fanfaron își laudă isprăvile); parodia se realizează în ambele cazuri.

⁷ Mai există și alte documente arhaice, dar așa de fragmentare (sau ininteligibile), încît nu pot oferi informații prea multe despre stil.

⁸ Cf. I. Fischer, *op. cit.*, p. 64. ⁹ H. Bergson, *Le rire*, Paris, 1925, p. 125.

Evident că atât parodia făcută direct de autor, cât și cea de care sînt conștiente și personajele, atât parodia care folosește cuvintele în sensul propriu, cât și cea metaforică, constituie obiectul lucrării de față.

Trebuie făcută însă distincția față de unele procedee aparent apropiate, dar care nu constituie parodii.

În primul rînd, în Plaut există pasaje în care tonul înalt e întrebuințat cît se poate de serios — vorbele Alcumenei în *Amphitruo* sau ale preotesei din *Rudens* etc.

Aceste pasaje nu vor fi luate în considerație aici, atât pentru a păstra unitatea obiectului de studiu, cât și pentru că, în afară de cîteva excepții, ele nu sînt puternic marcate stilistic și astfel nu aduc informații deosebite asupra stilului înalt.

Totuși, delimitarea lor de parodiile făcute de autor peste capul personajelor este uneori dificilă: e greu să-ți dai seama dacă autorul, sub cuvintele înalte, e serios sau zîmbește. Alegerea e, de multe ori, pur subiectivă. În orice caz, chiar dacă există pasaje discutabile din acest punct de vedere, valoarea lor informativă asupra stilului înalt e la fel de reală.

În sfîrșit, mai trebuie făcută distincția între parodiile poetice și elementele de exprimare specifice comediei. La apariția lor, atât comedia cît și poezia înaltă au avut, pentru crearea unui stil propriu, aceleași surse, stilul oficial latin și influența greacă, de la care uneori au luat aceleași procedee, folosindu-le apoi fiecare în felul său.

De pildă, în vocabular se pune problema distingerii acelor cuvinte compuse care le parodiază pe ale poeziei înalte, de compuşii specifici comediei.

Distincția s-ar putea face după următorul criteriu: în parodie există în comun cu stilul parodiat un element concret de conținut, la procedeul specific comic — doar schema. De exemplu *salsipotens*¹⁰ e o parodie a seriei de atribute poetice ale zeilor: *omnipotens*, *caelipotens*, cu care are în comun al doilea termen al compunerii. Un compus ca *ferritribax*¹¹ trebuie însă considerat ca un pur cuvînt de comedie, în poezia înaltă neexistînd compuşii cu aceste elemente.

Deși au o bază comună, procedeele de pură comedie nu pot fi folosite ca sursă pentru stilul înalt din motive de prudență; legătura lor cu acest stil e prea îndepărtată ca să se poată trage o concluzie cît de cît certă pe baza lor.

Trebuie făcută o precizare relativă la particularitățile de manifestare a parodiei la Plaut, legate de momentul în care scrie și de specificul artei sale.

Am spus că stilul lui e comparabil mai degrabă cu al lui Aristofan. Și comedio-graful atenian folosește mult parodia, dar el se află într-o situație privilegiată față de poetul latin. Pe cînd în Grecia exista o îndelungă tradiție literară, o diferențiere destul de netă între stiluri și astfel se putea ținti precis prin parodie un stil anume și chiar un autor anume, Plaut scrie în perioada cînd stilul poetic e la Roma încă în formare, cînd raporturile dintre acest stil și cel oficial nu sînt încă limpezite; de aceea, dacă sînt destul de greu de distins parodiile (în afara cazurilor în care autorul însuși le indică mai mult sau mai puțin explicit), e și mai greu de deosebit la care stil se referă fiecare.

În același timp, la Plaut parodia este doar un mijloc pentru realizarea comicului. Ea poate apărea și sub forma unui pasaj mai întins, adevărată piesă de virtuositate, în care se întîlnesc mai toate trăsăturile caracteristice stilului parodiat, dar și sub forma unui cuvînt solemn aruncat într-un context comic sau atribuit unui personaj ridicol, sub forma unei imagini militare sau a unei imitații — mai mult cu mijloace

¹⁰ *Tri.*, 820.

¹¹ *Mo.*, 356.

scenice — a vreunei acțiuni juridice mai spectaculoase. Uneori cuvîntul există în stilul înalt și numai contextul în care apare e comic, alteori Plaut creează, după modelul cuvintelor solemne, altele noi, în bătaie de joc. Cu cuvintele înalte se amestecă adesea unele de factură populară sau poate chiar argotică.

De aceea, din parodiile plautine se pot trage concluzii asupra stilurilor parodiate numai cu multă prudență și avînd mereu în vedere elementele deja cunoscute.

Lucrarea de față încearcă să prezinte imaginea vocabularului stilurilor înalte — atît din sfera oficială cît și din cea poetică — în procesul lui de diferențiere și cristalizare pe stiluri, așa cum rezultă din parodiile plautine.

II

Plaut parodiază diferite variante ale stilului oficial: stilul formulelor religioase, al textelor juridice, al actelor politice, al documentelor militare ¹².

Cîteva exemple:

Tînărul Calidorus, ca să-l lingusească pe *leno*, se pregătește să-l cinstească drept zeu:

Ca. *Pseudole, i, accerse hostias,
Victumas, lanios, ut ego huic sacrificem summo Ioui.
nam hic mihi nunc est multo potior Iuppiter quam Iuppiter.
Ba. Nolo uictumas: agninis me extis placari uolo* ¹³.

Palaestrio îl amenință pe tovarășul său de sclavie Sceledrus:
Tuis nunc cruribus capitique fraudem capitalem hinc creas ¹⁴.

Epidicus anunță că vrea să urzească o violenție:

*Ite intro: ego de re argentaria
Iam senatum conuocabo in corde consiliarium,
Quoi potissimum indicatur bellum, unde argentum auferam* ¹⁵.

Iată-l și pe sclavul Chrysalus felicitîndu-se de victorie:

*Hoc est incepta efficere pulcre: ueluti mi
Euenit, ut ouans praeda onustus cederem.
Salute nostra atque urbe capta per dolum
Domum reduco integrum omnem exercitum.
Sed, spectatores, uos nunc ne miremini
Quod non triumpho: peruulgatum est, nil moror* ¹⁶.

Se vede că, în afara cuvintelor din vocabularul de bază, fără care nu se poate exprima nici o idee și care, în general, nu sînt marcate din punct de vedere stilistic, apar și alte categorii de lexic.

¹² Parodiile militare trimit la două categorii de acte: simple raportări de fapte și elogii ale conducătorilor armatei. Vocabularul strict tehnic e comun, elogiile conțin însă și o serie de cuvinte specifice lor.

¹³ *Ps.*, 326—329. ¹⁴ *Mi.*, 294. ¹⁵ *Ep.*, 158—160. ¹⁶ *Ba.*, 1068—1073.

A. Astfel se află o serie de cuvinte tehnice, speciale pentru un anumit stil¹⁷.

1. În parodiile stilului religios găsim:

a) Cuvinte ale limbii augurale desemnând

— fie acțiunile rituale îndeplinite pentru prevestire: *augurium*¹⁸ (și *augurare*¹⁹, *inaugurare*²⁰), *auspicium*²¹ (și *auspicare*²²), *impetrire*²³, *opscaeuare*²⁴, *portendere*²⁵,

— fie termeni referitori la calitatea prevestirilor: *admitto*²⁶, *liquidus* (epitet care, aplicat auspiciilor, desemnează auspiciile luate cînd cerul e senin, favorabile)²⁷, *scaeva*²⁸, *strena* (în sens de « prevestire favorabilă »)²⁹,

— sau obiecte ale acțiunii augurale — *exla*³⁰.

În privința acțiunilor propriu-zise de cult apar:

b) termeni referitori la divinitate: *deus*³¹, *penales*³², atribute ale zeilor ca *medioxumi*³³, *patellarii*³⁴ (referitor la zeii de cea mai joasă categorie cărora li se prezentau ofrandele în farfuriore — *patellae*) sau *propitius*³⁵.

c) cuvinte desemnînd funcții sacerdotale: *coepulonus*³⁶, *lanius*³⁷ (în sensul de « sacrificator »), *lectisterniator*³⁸, *pontifex*³⁹.

d) acțiuni de cult: *concelebrare*⁴⁰, *immolare*⁴¹, *litare*⁴², (și *litatio*⁴³), *oblestari*⁴⁴, *orare*⁴⁵, *piare*⁴⁶ (și *impiare*⁴⁷, *piaculum*⁴⁸), *sacruficare*⁴⁹, *uenerari* (în sensul vechi de « a cere zeilor o favoare »⁵⁰ și în cel, mai general, de « a cinsti, a venera »⁵¹).

e) obiecte de cult și obiecte ale cultului: *ara*⁵², *hostia* « victimă expiatorie »⁵³, *piacularis*⁵⁴, *succidaneus* « victimă de înlocuire »⁵⁵, *thus*⁵⁶, *uictuma*⁵⁷ « victimă de mulțumire ».

f) termeni care denumesc însușiri sau atitudini ale celor care îndeplinesc cultul sau ale obiectelor cultului (și contrariile lor): *eximius*⁵⁸, *pious*⁵⁹ (și *pietas*⁶⁰), *proprius*⁶¹, *purus*⁶² (și *pure*⁶³), *spureus*⁶⁴, *supplex*⁶⁵, *uotitus*⁶⁶.

g) alți termeni rituali sint: *feriae*⁶⁷ (și *feriatus*⁶⁸), *mactare*⁶⁹, *nefastus*⁷⁰, *oraclum*⁷¹, *uitulari*⁷².

2. Din vocabularul dreptului apar în Plaut:

a) termeni generali aparținînd vechiului fond sacral-juridic: *credere*⁷³, *ius*⁷⁴, *lex*⁷⁵ (de aici *legerupio*, -onis « violare a legii »⁷⁶), *lis*⁷⁷, *scelus*⁷⁸.

¹⁷ Cîteva precizări în legătură cu lista termenilor tehnici ai stilului oficial care apar în parodiile plautine:

a) Lista tinde să fie cît mai completă; exhaustivă nu poate fi, deoarece atît delimitarea ca atare a unei parodii cît și, uneori, definirea unui cuvînt ca « tehnic », pun probleme complexe.

b) Împărțirea pe sfere lexicale nu este absolută datorită interferenței sferelor vieții publice. c) Pentru că vocabularul poetic, la începuturile lui, e în strînsă legătură cu cel oficial, e legitimă folosirea parodiilor poetice, cu discernămintul de rigoare, ca sursă pentru unele atestări de cuvinte tehnice. ¹⁸ As., 263; St., 463. ¹⁹ Ci., 694 — în sensul tehnic restrîns « examinarea atentă a solului în vederea delimitării și consacrarii unei zone de observare a zborului păsărilor », cf. nota ed. Ernout *ad loc.* ²⁰ As., 259. ²¹ As., 263; Ep., 183, 184, 381; Per., 607; Ps., 762; St., 459. ²² Per., 607; St., 502. ²³ As., 259. ²⁴ As., 266; St., 461. ²⁵ Poe., 749. ²⁶ As., 259 (în sensul expresiei *admissiuae aues*). ²⁷ Ep., 183, 184 (pentru sens cf. nota ed. Ernout *ad loc.*); Per., 607; Ps., 762. ²⁸ Ps., 1138; St., 673. ²⁹ St., 461, 673. ³⁰ Ps., 329. ³¹ Ci., 512, 522; Mer., 834, 850 etc. ³² Mer., 834. ³³ Ci., 512. ³⁴ Ci., 522, cf. nota ed. Ernout *ad loc.* ³⁵ Cu., 89; Mer., 680. ³⁶ Per., 100. ³⁷ Ps., 327, 332. ³⁸ Ps., 162. ³⁹ Ru., 1377. ⁴⁰ As., 311; Ps., 165. ⁴¹ As., 713; Poe., 450. ⁴² Poe., 489. ⁴³ Ps., 334. ⁴⁴ As., 18; Ru., 627, 635. ⁴⁵ Am., 257; Mi., 1228; Ru., 629. ⁴⁶ Men., 517. ⁴⁷ Poe., 384. ⁴⁸ Tru., 223. ⁴⁹ Poe., 489; Ps., 327. ⁵⁰ Ru., 1349. ⁵¹ Ba., 173. ⁵² Mi., 411. ⁵³ Poe., 450; Ps., 326. ⁵⁴ Substantivizat, Ep., 139. ⁵⁵ Ep., 140. ⁵⁶ Poe., 451. ⁵⁷ Ps., 327, 329. ⁵⁸ Ba., 927. ⁵⁹ Ps., 356. ⁶⁰ Cas., 418; Ps., 122. ⁶¹ Cap., 862. ⁶² Cap., 861. ⁶³ As., 806, 807; Ru., 301. ⁶⁴ As., 807. ⁶⁵ St., 290. ⁶⁶ As., 789, cf. Non., 45. 4: *Votitum uelures religione aliqua prohibitum uel interdictum uoluerunt*, trimiterea la E.M. s.u. ueto. ⁶⁷ Cap., 770. ⁶⁸ Mi., 7. ⁶⁹ Cu., 537. ⁷⁰ Poe., 584. ⁷¹ Men., 841. ⁷² Per., 254. ⁷³ Cap., 901. ⁷⁴ Am., 247; Ep., 523; Poe., 586. ⁷⁵ Ep., 523; Mer., 1015; St., 504; Tru., 141, 144. ⁷⁶ Ru., 709. În context e vorba tocmai de călcarea a unei legi sacre. ⁷⁷ Poe., 586. ⁷⁸ Mo., 475.

b) termeni indicînd funcții sau calități juridice ale persoanei: *patronus*⁷⁹, *perquisitor*⁸⁰, *testis*⁸¹.

c) termeni indicînd acțiuni juridice: *addicere* (*legibus*)⁸², *auctio*⁸³, *citare*⁸⁴, *conuicium*⁸⁵, *damnare*⁸⁶ (și *condemnatus*⁸⁷, *indemnatus*⁸⁸), *dicere* (*causam*⁸⁹, *ius*⁹⁰, *legem*⁹¹), *emancupare*⁹², *incusare*⁹³, *iudicare*⁹⁴, *iurare*⁹⁵ (și *iusiurandum*⁹⁶, *periurare*⁹⁷, *periurium*⁹⁸), *litigare*⁹⁹, *mulare*¹⁰⁰ (și *multa*¹⁰¹), *testari*¹⁰² (și *testimonium*¹⁰³), *uador*¹⁰⁴ (și *uas*¹⁰⁵ *conuador*¹⁰⁶, *uadimonium*¹⁰⁷).

d) termeni de drept penal referitori la delictе și delinvenți: *capital*¹⁰⁸ și *capitalis* (*res*)¹⁰⁹, *fraus*¹¹⁰; *capitale scelus*¹¹¹, *culpa*¹¹², *damnum*¹¹³, *manifestum* (*furtum*)¹¹⁴ și *manifestarius*¹¹⁵.

e) termeni de drept civil referitori la relații de proprietate (financiare, de succesiune etc.): *comptionalis*¹¹⁶, *fenus*¹¹⁷, *hereditas*¹¹⁸ (și *exheres*¹¹⁹), *legare*¹²⁰, *mutuum* (sc. *argentum*¹²¹), *obligatus* « ipotecat »¹²², *praedium*¹²³, *testamentum*¹²⁴, *usus*¹²⁵ (și *fructus*¹²⁶, de asemenea *usura*¹²⁷, *usurarius*¹²⁸, *usurpo*¹²⁹).

f) alți termeni de drept sint: *concupere uerba* « a declara după toate regulile »¹³⁰ și *scriptura* « taxă asupra pășunilor statului »¹³¹.

3. În privința vocabularului politic se găsesc în parodiile lui Plaut:

a) termeni referitori la organizarea generală a statului: *regnum*¹³² (și *rex*¹³³, *regnare*¹³⁴), *respublica*¹³⁵ (și *publicum* în sens de « domeniu public »¹³⁶ sau « tezaur public »¹³⁷; *publice legatus*¹³⁸), *ciuitas*¹³⁹ și *ciuis*¹⁴⁰, *colonia*¹⁴¹, precum și alți termeni definind raportul între indivizi și stat ca: *incola*¹⁴², *socius*¹⁴³.

b) termeni din sfera militar-politică referitori la relațiile dintre beligeranți: *dedere*¹⁴⁴ și *tradere*¹⁴⁵, *dicio*, *-onis*¹⁴⁶ și *arbitratus*¹⁴⁷, *pax*¹⁴⁸ și *bellum*¹⁴⁹ (sau, în forma arhaică, *duellum*¹⁵⁰), *foedus*¹⁵¹, *indutiae*¹⁵².

c) cuvinte referitoare la organele puterii de stat: *comitia*¹⁵³ (și *comitia centuriata*¹⁵⁴, *comitialis*¹⁵⁵), *concilium*¹⁵⁶, *consilium*¹⁵⁷, *contio*¹⁵⁸, *plebiscitum*¹⁵⁹, *pop(u)lus*¹⁶⁰ (și *popularis*¹⁶¹), *pubes* (în sens de « bărbați din adunare »¹⁶²), *senatus*¹⁶³ (cu diferite determinări: *consiliarius*¹⁶⁴ *fruens* « adunare plenară »¹⁶⁵).

d) termeni referitori la funcțiile publice: *aedilitas*¹⁶⁶ (și *aedilicius*¹⁶⁷), *castigator*¹⁶⁸, *collega* (sensul de bază « cel care a primit o putere în comun cu alții »)¹⁶⁹, *legatus*¹⁷⁰, *lictor*¹⁷¹, *orator* (în sens de « ambasador însărcinat cu un mesaj oral »)¹⁷², *praefectura*¹⁷³ *praetor*¹⁷⁴ și *praetura*¹⁷⁵, *princeps*¹⁷⁶ (și *princeps primorum*¹⁷⁷), *prouincia* (în sensul vechi de « sarcină încredințată unui magi-

⁷⁹ Ps., 606; *Tru.*, 822. ⁸⁰ *St.*, 385. ⁸¹ *Ru.*, 1338. ⁸² *Cap.*, 181. ⁸³ *St.*, 384. ⁸⁴ Ps., 32. ⁸⁵ *Mer.*, 235. ⁸⁶ *Per.*, 68. ⁸⁷ *Tru.*, 486. ⁸⁸ *Cap.*, 908. ⁸⁹ As., 564. ⁹⁰ *Cap.*, 907. ⁹¹ *Mer.*, 1015. ⁹² Ba., 92. ⁹³ *Tru.*, 146. ⁹⁴ As., 937. ⁹⁵ *Poe.*, 736. ⁹⁶ *Mi.*, 190. ⁹⁷ As., 570. ⁹⁸ As., 555; *Ru.*, 1377. ⁹⁹ *Poe.*, 587. ¹⁰⁰ Ps., 1228. ¹⁰¹ As., 801. ¹⁰² *Ru.*, 1338. ¹⁰³ *Men.*, 840. ¹⁰⁴ Ba., 180; *Per.*, 289. ¹⁰⁵ *Per.*, 289. ¹⁰⁶ *Cu.*, 162. ¹⁰⁷ *Cu.*, 162. ¹⁰⁸ *Mer.*, 611. ¹⁰⁹ *St.*, 502. ¹¹⁰ *Mi.*, 294. ¹¹¹ *Mo.*, 475. ¹¹² *Cap.*, 803. ¹¹³ *Mer.*, 237. ¹¹⁴ As., 569. ¹¹⁵ *Au.*, 469; Ba., 918; *Mi.*, 444; *Tri.*, 895. ¹¹⁶ Ba., 976; derivatul poate fi specific plautin, doar *coemptio* și ceilalți derivați sint termeni tehnici în mod cert. ¹¹⁷ *Mo.*, 603, 604, 605, 606. ¹¹⁸ *Cap.*, 775; *St.*, 384. ¹¹⁹ Ba., 849. ¹²⁰ As., 306. ¹²¹ *Cu.*, 47. ¹²² *Tru.*, 214. ¹²³ *Tru.*, 134. ¹²⁴ As., 306. ¹²⁵ *Mer.*, 832. ¹²⁶ *Mer.*, 832. ¹²⁷ Ps., 135. ¹²⁸ *Am.*, 498. ¹²⁹ *Cas.*, 631; Ps., 135. ¹³⁰ As., 562; Ps., 354. ¹³¹ *Tru.*, 144, 146. ¹³² *Am.*, 194; *Mer.*, 841; *Mi.*, 950. ¹³³ *Am.*, 194, 413; *St.*, 287. ¹³⁴ *Am.*, 413. ¹³⁵ *Am.*, 196; *Mi.*, 103. ¹³⁶ *Tru.*, 141. ¹³⁷ As., 321. ¹³⁸ *Mi.*, 102. ¹³⁹ *Mer.*, 841. ¹⁴⁰ *Men.*, 840; *Per.*, 612; *Per.*, 753; Ps., 586. ¹⁴¹ *Ep.*, 343; Ps., 1100. ¹⁴² *Au.*, 406. ¹⁴³ *Men.*, 134. ¹⁴⁴ *Am.*, 258; Ba., 93; *Mi.*, 954. ¹⁴⁵ *Am.*, 206. ¹⁴⁶ *Am.*, 259. ¹⁴⁷ *Am.*, 259. ¹⁴⁸ *Am.*, 208, 388, 395; *Per.*, 753. În formula *pax commercique*, *St.*, 519. ¹⁴⁹ *Am.*, 206; *Per.*, 754 etc. ¹⁵⁰ As., 559; *Tru.*, 483. ¹⁵¹ *Am.*, 395; *Mo.*, 1061. ¹⁵² *Am.*, 388. ¹⁵³ *Au.*, 700; *Tru.*, 819. ¹⁵⁴ Ps., 1232. ¹⁵⁵ *Poe.*, 584. ¹⁵⁶ *Mi.*, 598, 1013. ¹⁵⁷ Ba., 40; *Mi.*, 1013; *Mo.*, 688. ¹⁵⁸ Ps., 126. ¹⁵⁹ Ps., 748. ¹⁶⁰ *Am.*, 190; *Cap.*, 813; *Cas.*, 536; Ps., 126. ¹⁶¹ *Am.*, 193. ¹⁶² Ps., 126. ¹⁶³ *Cas.*, 536; *Mo.*, 688. ¹⁶⁴ *Ep.*, 159. ¹⁶⁵ *Mi.*, 594. ¹⁶⁶ *St.*, 353. ¹⁶⁷ *Cap.*, 823. ¹⁶⁸ *Tri.*, 187, tradus de Ernout « censeur ». ¹⁶⁹ As., 556, 576. ¹⁷⁰ *Am.*, 213, 216; *Mi.*, 102. ¹⁷¹ *Ep.*, 28. ¹⁷² *Poe.*, 358, 384; *St.*, 492. ¹⁷³ *Cap.*, 907; *Cas.*, 99. ¹⁷⁴ *Poe.*, 585. ¹⁷⁵ *Ep.*, 25. ¹⁷⁶ *Am.*, 256. ¹⁷⁷ *Am.*, 204.

strat »¹⁷⁶. Apare și însoțit de un adjectiv plautin, *caudicalis*¹⁷⁹ care parodiază o determinare tehnică), *publicanus*¹⁸⁰.

e) termeni privitori la exercitarea funcțiilor publice: *censeo* (în sensul de bază de « a declara solemn, după formulele prescrise »)¹⁸¹ și *censio*, *-onis*¹⁸², *consulo*¹⁸³, *dico* (în sensul vechi de « a declara în mod solemn »)¹⁸⁴, *edico*¹⁸⁵ (și *edictum*¹⁸⁶, *edictio*¹⁸⁷), *lego*¹⁸⁸, *rationem dare*¹⁸⁹.

Într-o parodie de edict al unui edil se întâlnește o categorie de cuvinte tehnice referindu-se la realități ale pieții romane; deci cuvinte din altă sferă, care nu fac parte din vocabularul înalt, pot apărea ca termeni tehnici într-un anumit sector al activității publice: cuvinte privind prețurile (*dupla*¹⁹⁰), marfa (*agnina* « carne de oaie »¹⁹¹, *furfur* « țărițe »¹⁹², *petro* — cuvânt necunoscut altfel, probabil rustic¹⁹³, *ueruez sectarius*¹⁹⁴) sau, în general, diverse operații din această sferă (*locare*¹⁹⁵, *concinnere*¹⁹⁶).

4. În parodiile limbajului militar se întâlnesc:

a) termeni foarte generali: *copiae*¹⁹⁷, *exercitus*¹⁹⁸, *hostis*¹⁹⁹ (sau arhaismul cu același sens *perduellus*²⁰⁰), *hostilis*²⁰¹, *miles*²⁰² (și *militaris*²⁰³, *militia*²⁰⁴).

b) cuvinte referitoare la organizare:

— unități militare: de la *centuria* apar *concenturiare*²⁰⁵ și *centuriatus*²⁰⁶; *classis*²⁰⁷, *decuria*²⁰⁸ *legio*²⁰⁹, *manipulum*²¹⁰ (și *manuplares*²¹¹, *maniplatim*²¹²) *manus*²¹³, *praesidium*²¹⁴.

— categorii de soldați: *adscriptiuius* « soldat supranumerar »²¹⁵, *eques*²¹⁶, *ferentarius*²¹⁷, *latro*, *-onis*²¹⁸.

— grade militare: *imperator*²¹⁹ (și *imperium*²²⁰), *optio*²²¹, *uapularis* (*tribunus*²²², o creație parodistică a lui Plaut pentru *tribunus militaris*).

— Tot aici s-ar încadra termenii referitori la recrutare — *dilectum*²²³, la dezertare — *deserere*²²⁴, *infrequens*²²⁵, la aprovizionarea sau retribuirea armatei — *commeatus*²²⁶, *stipendium*²²⁷.

— Tot la diferite aspecte ale organizării armatei se referă *acies*²²⁸, *castra*²²⁹.

c) o altă categorie de cuvinte se referă la elemente de tehnică: — arme, armură: *arma*²³⁰ (și *armatus*²³¹), *pugna* (în sensul vechi de « armă de luptă »)²³², *arcus*²³³, *aries*²³⁴, *ballista*²³⁵ *cassis*²³⁶, *catapulta*²³⁷ (și *catapultarius*²³⁸), *clipeus*²³⁹, *machaera*²⁴⁰, *pharetra*²⁴¹, *pilum*²⁴², *sagitta*²⁴³, *tela*²⁴⁴, *uagina*²⁴⁵. Tot aici s-ar încadra și *signum*²⁴⁶.

— fortificații: *arx*²⁴⁷, *moenia*²⁴⁸ (și *admoenire*²⁴⁹), *oppidum*²⁵⁰, *pugnaculum*²⁵¹, *propugnaculum*²⁵², *turris*²⁵³.

¹⁷⁸ Cap., 156, 158; Ps., 148; St., 698; Tri., 190. ¹⁷⁹ Ps., 158. ¹⁸⁰ Tru., 146. ¹⁸¹ Men., 569; Mer., 483; Poe., 728, 795; Ru., 1269 și urm. etc. ¹⁸² Au., 601; Ru., 1273. ¹⁸³ As., 409; Ba., 40; Men., 700; Mer., 482; Mi., 219, 600, 602; Poe., 794, 926; St., 503. ¹⁸⁴ Ps., 125 etc. ¹⁸⁵ Ps., 127, 148. ¹⁸⁶ Men., 871. ¹⁸⁷ Cap., 811, 823; Ps., 143, 172. ¹⁸⁸ Am., 205; Cas., 100. ¹⁸⁹ Tri., 872. ¹⁹⁰⁻¹⁹¹ Cap., 819. ¹⁹² Cap., 807, 810. ¹⁹³⁻¹⁹⁴ Cap., 820. ¹⁹⁵ Cap. 819. ¹⁹⁶ Cap., 818. ¹⁹⁷ Am., 246; As., 554. ¹⁹⁸ As., 554; Ba., 927, 930, 1071; Cap., 153, 155; Per., 754 etc. ¹⁹⁹ Am., 188; Ep., 38; Mi., 5, 219; Per., 753; Ps., 580. 1027 etc. ²⁰⁰ Mi., 222. ²⁰¹ Ps., 1047; Tru., 169. ²⁰² Am., 191; Ba., 845, 930, 941; Cap., 164; Poe., 802. ²⁰³ Ps., 1004. ²⁰⁴ Per., 23. ²⁰⁵ Ps., 572; Tri., 1002. ²⁰⁶ Cu., 585; Mi., 815. ²⁰⁷ Ba., 930. ²⁰⁸ Per., 143. ²⁰⁹ Am., 188, 414; As., 554; Men., 184, 188; Mi., 17, 224; Mo., 1047; Ps., 586, 761; Tru., 615. ²¹⁰ Cu., 585. ²¹¹ Mi., 815; Mo., 312, 1048; Tru., 491. ²¹² Ps., 181. ²¹³ Am., 235. ²¹⁴ Per., 754 (la figurat: Cas., 536, 623; Men., 136; Ru., 693). ²¹⁵ Men., 184. ²¹⁶ Am., 243. ²¹⁷ Tri., 456. ²¹⁸ Mi., 74, 949. ²¹⁹ Am., 223; As., 656; Cap., 166; Mi., 15, 1160; Ps., 1171. ²²⁰ Am., 192, 196; Mi., 611; St., 700. ²²¹ As., 101. ²²² Per., 22. ²²³ Poe., 838; Ru., 1279. ²²⁴ Ps., 1027. ²²⁵ Tru., 230. Pentru sensul de « dezertor » vezi Aulus Gellius XVI, 4, 5. ²²⁶ Ps., 424. ²²⁷ Ep., 38; Mi., 74. ²²⁸ Cu., 575; Mi., 4; Tru., 492. ²²⁹ Am., 216; Ep., 381; Per., 608; Ru., 692. ²³⁰ Ba., 927. ²³¹ Ba., 942. ²³² Cu., 573. ²³³ Tri., 725. ²³⁴ Cap., 797. ²³⁵ Ba., 709; Cap., 796. ²³⁶ Tri., 726. ²³⁷ Cap., 796; Per., 28. ²³⁸ Cu., 689. ²³⁹ Cu., 574; Mi., 1. ²⁴⁰ Cu., 574; Mi., 5; Ps., 1181. ²⁴¹ Tri., 725. ²⁴² Cu., 689. ²⁴³ Tri., 725. ²⁴⁴ Am., 251. ²⁴⁵ Ps., 1181. ²⁴⁶ Ba., 954; Cas., 352. 720; Ps., 761, 1064. ²⁴⁷ Ba., 943, 954; Ps., 1064. ²⁴⁸ Mi., 228. ²⁴⁹ Ps., 384, 585 b. ²⁵⁰ Am., 191, 210, 413; Ba., 711, 959; Mi., 1157; Ps., 384, 585 b, 766; Tru., 169. ²⁵¹ Mi., 334. ²⁵² Ba., 710. ²⁵³ Ba., 710.

d) o categorie numeroasă de cuvinte se referă la acțiuni de luptă: *depugnare*²⁵⁴, *deturbare*²⁵⁵, *expugnare*²⁵⁶, *imperare*²⁵⁷, *impetum facere*²⁵⁸, *insidiae*²⁵⁹, *obsidium*²⁶⁰ (și *obsidio*²⁶¹), *oppugnare*²⁶², *proelium*²⁶³ (și *proeliaris*²⁶⁴), *pugna*²⁶⁵ (și *pugnare*²⁶⁶), *uelitatio*²⁶⁷.

e) sau la rezultatele luptei: *ouare*²⁶⁸, *particeps* (în sensul vechi de « cel care ia o parte din pradă »)²⁶⁹, și *participare*²⁷⁰, *praeda*²⁷¹, *spolia*²⁷² (și *spoliare*²⁷³, *dispoliare*²⁷⁴, *triumpho*²⁷⁵ (și *triumphum*²⁷⁶)).

Aceste nuclee de cuvinte tehnice, care în vremea lui Plaut apar deja constituite, cuprind elemente de origini diverse. În afară de cuvintele vechi — moștenite sau împrumutate la dată preistorică — există fie împrumuturi, fie creații pe teren latin.

1. În vocabularul sacral-juridic și politic împrumuturile sînt foarte rare. În Plaut găsim exemple ca *litare* sau *thus*, din vocabularul religios.

Vocabularul militar este însă mult mai receptiv la împrumuturi — de la etrusci sau de la greci, noile arme vin la Roma cu numele lor. Și astfel găsim în Plaut un cuvînt probabil etrusc, *cassis*, și destule cuvinte grecești: *ballista*, *catapulta*, *clipeus*, *machaera*, *pharetra*, *turris*.

2. Principala sursă de îmbogățire a vocabularului o constituie însă creațiile pe teren latin.

a) Procedeul compunerii a fost slab moștenit în latină și nu mai e productiv la dată istorică. Faptul că într-o fază anterioară a fost într-o oarecare măsură mai productiv²⁷⁷ e dovedit de existența unor compuși arhaici, specifici pentru limbajul sacral-juridic și politic. În Plaut găsim pentru vocabularul religios: *auspicium*, *sacrifico* (după care comicul latin creează în parodie *fumifico*²⁷⁸), *lectisterniator*, derivat de la termenul ritual *lectisternium*. Din sfera juridică se găsesc *emancupo*, *iudico*, *litigo* și un compus mai clar analizabil — *legerupio*. Din sfera politică apar *respublica* și *plebiscitum*. Ca termeni militari — *particeps*, *stipendium*.

b) Un alt procedeu de formare a vocabularului îl constituie specializările de sens. Drumul unor cuvinte între limba comună și diverse sfere de vocabular tehnic capătă adesea forme complicate.

Că procedeul a fost destul de mult folosit pentru crearea vocabularului tehnic oficial o dovedește și numărul mare de cuvinte de acest fel atestate în parodiile plautine.

O problemă care se pune este cea a raportului între sensurile pe care un cuvînt le are în diverse sfere ale vocabularului.

Sînt cuvinte la care sensul din limba comună și unul sau mai multe sensuri specializate coexistă fără a se concura de-a lungul istoriei limbii latine. În Plaut apar din această categorie: *manus* (« mină » și « trupă »), *optio* (« facultatea de a alege » și « adjutant ales de centurion »), *signum* (« semn », « stindard » etc.), *frequens* (cuvînt care

²⁵⁴ *Cas.*, 352. ²⁵⁵ *Mer.*, 116. ²⁵⁶ *Am.*, 413; *Ba.*, 929, 977; *Mi.*, 1157; *Ps.*, 586, 766, 1172; *Tru.*, 170. ²⁵⁷ *Cap.*, 155. ²⁵⁸ *Men.*, 869. ²⁵⁹ *Men.*, 136, 570; *Mi.*, 597; *Ps.*, 1047. ²⁶⁰ *Ba.*, 948; *Mi.*, 219. ²⁶¹ *As.*, 280; *Mo.*, 1048. ²⁶² *Ep.*, 163; *Mo.*, 685. ²⁶³ *Am.*, 225, 415; *As.*, 912; *Men.*, 185, 186; *Per.*, 112, 606. ²⁶⁴ *Cu.*, 573. ²⁶⁵ *Am.*, 253; *Ps.*, 524, 525, 1170; *Tru.*, 482. ²⁶⁶ *Am.*, 253, 414; *Men.*, 129; *Mi.*, 267; *Ps.*, 524. ²⁶⁷ *Ru.*, 525. ²⁶⁸ *Ba.*, 1069. ²⁶⁹ *Mi.*, 1013; *Mo.*, 312; *Per.*, 757; *Ps.*, 588. ²⁷⁰ *Per.*, 757. ²⁷¹ *Am.*, 193; *As.*, 269, 271, 294; *Ba.*, 1069, 1075; *Ep.*, 381; *Men.*, 134, 135; *Mo.*, 312; *Per.*, 757; *Poe.*, 803; *Ps.*, 588, 1029. ²⁷² *Ba.*, 641, 969; *Mi.*, 599; *Tri.*, 724; *Tru.*, 522. ²⁷³ *Ps.*, 583. ²⁷⁴ *Ep.*, 93. ²⁷⁵ *Ba.*, 972, 1073; *Ps.*, 1051. ²⁷⁶ *As.*, 269.

²⁷⁷ Cf. G. Puccioni, *L'uso stilistico dei composti nominali latini*, in *Atti della Accademia d'Italia* (cl. di sc. morali e storiche) Ser. VII, vol. IV, fasc. 10, Firenze, 1944, p. 377.

²⁷⁸ *Mi.*, 412.

din vocabularul rustic trece în limba comună și apoi se folosește și specializat în vocabularul politic, într-o expresie ca *frequens senatus*), *scriptura* (« scriere » și « taxă asupra pășunilor statului ») etc.

La alte cuvinte, sensul din limba comună (sau legătura dintre sensul comun și cel specializat) se pierde dinainte de epoca istorică sau la începuturile ei. Sensul de « oaspete » sau de « străin » pentru *hostis* e atestat numai în Legea celor XII table și în comentarii ale formulelor arhaice ²⁷⁹. Nimeni nu-l mai simțea pe *augur* legat de *augeo*, de aceea și a fost apropiat de *auspex* etc.

La unele cuvinte însă, pierderea sensului din limba comună e de dată istorică și în vremea lui Plaut ambele sensuri sînt încă prezente sau ușor de rechemat în mintea spectatorilor. O dovadă sînt jocurile de cuvinte pe care autorul le face între sensul obișnuit și cel specializat ale aceluiași cuvînt.

Elementele componente ale lui *lectisterniator* (compus cu specializare de sens în vocabularul religios) sînt luate de Plaut, în glumă, în sensul propriu, așa că în *Pseudolus* (162), cuvîntul înseamnă « cel care așterne patul pentru masă ».

Etimonul numelui colegiului de preoți *epulones* e luat de Plaut în sensul său din limba comună și e derivat de aici *coepulonus* « tovarăș de banchet » ²⁸⁰.

În *Captivi* ²⁸¹ apare expresia *edendi exercitus* în care sensul e echivoc între « exercițiul » și « armata — mîncării » ²⁸².

În *Pseudolus* ²⁸³ Ballio spune că a vîndut-o pe Phoenicium. Calidorus întreabă disperat:

Nempe conceptis uerbis?

Ba. Etiam consutis quoque.

Calidorus folosește expresia tehnică *uerbis conceptis* care desemnează termenii solemnii ai formulei de jurămint. Ballio răspunde referindu-se la sensul obișnuit al lui *concupere* « a pune împreună », « a reuni ».

c) Cel mai des e folosită derivarea și Plaut întrebuințează cu predilecție derivate lungi și sonore care pot produce un efect comic (*manifestarius*, *consiliarius*, *patellarius*) sau creează derivate comice paralele cu unele cuvinte oficiale (*tribunus uapularis*, *prouincia caudicalis*).

Ar fi riscat să se tragă concluzii asupra unor eventuale particularități de derivare existente într-un stil sau altul pornind numai de la parodiile plautine în care apariția unui derivat e adusă de o sumă de factori ținînd de specificul comediei, cum ar fi realizarea unei antiteze, a unui paralelism sau homoioteleuton. Unele tendințe se pot determina totuși.

În primul rînd e vorba de existența unor derivate de formă arhaică, uneori curioasă: *usurpo* (a cărui derivare de la *utor* e neclară), *manifestarius fur* (sinonim arhaic și postclasic al lui *manifestus*), *medioxumus* (adjectiv arhaic cu formă de superlativ), *portendo*.

În al doilea rînd se oglindește tendința, normală pentru fiecare vocabular tehnic, de a forma familii de cuvinte de la anumiți termeni mai importanți. De la *uas*, *dis* apar *uadatus*, *conuadatus*, *uadimonium*, în vocabularul juridic. În vocabularul religios găsim, de exemplu, *pius*, *pietas*, *impiare*, *piaculum*, *piacularis*. Există și tendința

²⁷⁹ Cf. Varro, *LL*, 5, 3; Cicero, *Off.* I, 12, 37; P.F. 91, 7; Festus, 414, 7 etc. trimiterea la Ernout-Meillet s.u. ²⁸⁰ *Per.*, 100. ²⁸¹ V. 153. ²⁸² Cf. nota ed. Ernout *ad loc.* ²⁸³ V. 353. Cf. nota ed. Ernout.

de a forma cu același sufix derivate paralele referitoare la o anumită sferă: e remarcabil, de pildă, numărul de derivate cu sufixul *-tor*, denumind funcții publice; în Plaut se află: *praetor, quaestor, orator, lictor, castigator*.

În vocabularul militar ambele tendințe apar mai accentuate. Derivatele din această sferă, de multe ori mai clar analizabile față de cele ale vocabularului sacral-juridic și politic și poate mai noi, au tendința de a forma serii întregi, fie cu același sufix, fie cu diferite afixe de la același radical. Acest fapt, printre altele, arată că vocabularul militar e mai supus schimbărilor, mai receptiv la inovații.

Un sufix frecvent în limbajul militar este *-arius*²⁸⁴. În Plaut se găsește în *ferentarius*.

Un grup de formații paralele cu același sufix e alcătuit de adjective ca *militaris, manipularis, proelialis* și chiar *uapularis*, creație plautină care subliniază productivitatea sufixului în această sferă stilistică.

De la un radical se formează serii întregi de cuvinte din necesitatea de precizare a diferitelor aspecte ale unei acțiuni. De pildă, de la *pugnus* se creează verbe care indică diverse nuanțe semantice sau aspectuale: *pugnare, depugnare, expugnare, oppugnare*, un derivat regresiv, *pugna* și, cu sufixul de instrument, *pugnaculum* și *propugnaculum*. Înrudite cu *sido* se formează: *insidiae, obsidio, obsidium, praesidium*.

Imaginea vocabularului tehnic al stilului oficial formată din studierea parodiilor plautine se poate întregi cu unele informații de amănunt.

În primul rînd, e normal ca în Plaut să apară prima atestare a numeroși termeni tehnici. Datorită mării lipse de texte înainte de această dată, faptul nu are însă decît o valoare convențională și nu e probant pentru momentul real al apariției acestor termeni în limbă. De aceea o listă completă nu-și are locul. Menționăm totuși cîteva exemple: *augurium, indemnatus, manifestarius, indulgiae, clipeus, decuria, manipularis, cassis, pharetra* etc.

Mai interesante sînt unele informații aduse de contextele plautine referitor la sensul unui cuvînt.

Utilizarea lui *obscaeuare*²⁸⁵ sprijină mărturia lui Varro²⁸⁶ după care *scaeva* are și sensul de « prevestire favorabilă ».

După folosirea lui *proprius* în *Captivi*²⁸⁷ și în inscripția despre *Ludi saeculares* se trage concluzia că acest cuvînt a avut un sens ritual.

Parodia lui Plaut²⁸⁸ coincide cu glosa din P.F.²⁸⁹ pentru a indica existența unei formule *pube praesente (in contione)* — *pubes* în sens de « bărbații din adunare » fiind foarte rar.

Varro²⁹⁰ trimite la pasajul din *Menaechmi*²⁹¹ pentru explicarea cuvîntului *adscriptiui* — *dicti quod olim ascribebantur inermes armatis militibus qui succederent si quis eorum deperisset*. Cuvîntul mai e atestat în decursul limbii latine numai la Varro, citat de Nonnius²⁹².

De asemeni apariția în Plaut e o dovadă pentru sensul vechi de « a cere o favoare zeilor » al lui *ueneror*²⁹³, pentru sensul inițial specific al lui *particeps*²⁹⁴ de « cel care ia

²⁸⁴ Vezi Ernout-Meillet s.u. *ferentarius*. ²⁸⁵ *As.*, 266; *St.*, 461. ²⁸⁶ *LL.*, 7, 97, trimiterea după Ernout-Meillet s.u. *scaeva*. ²⁸⁷ *V.* 862. ²⁸⁸ *Ps.*, 126. ²⁸⁹ 301, 3, trimiterea după Ernout-Meillet. ²⁹⁰ *LL.*, 7, 3, 92, trimiterea după Freund, s.u. *adscriptiuus*. ²⁹¹ *V.* 184. ²⁹² 57, 4; 520, 5. ²⁹³ *Ru.*, 1349; *ueneror* . . . *ut omnes miseri lenones sient*. ²⁹⁴ *Mi.*, 1013; *Mo.*, 312; *Per.*, 757; *Ps.*, 588.

o parte din prada de război» (în opoziție cu *princeps*) și pentru sensul specializat juridic al lui *scriptura*²⁹⁵ «taxă asupra pășunilor statului» (sau măcar e un *terminus ante quem* pentru apariția sensului).

Alteori, în sfârșit, Plaut e singura sursă pentru unele semnificații sau forme.

De pildă epitetul *liquidus* aplicat auspiciilor se găsește numai la Plaut și desemnează auspiciile luate când cerul e senin²⁹⁶. Faptul că termenul apare de mai multe ori în Plaut în contexte asemănătoare poate constitui o dovadă că parodia trimite la o expresie existentă realmente în vocabularul augural.

Edictio (= *edictus*) e un cuvânt care apare numai la Plaut, tot în repetate rînduri; poate fi o creație a comediografului dar și o atestare a unui termen oficial real.

Posibilitatea folosirii mai largi a unui *ἄπαξ* ca *legerupio*²⁹⁷ e sprijinită de existența în limbă a unor compuși ca *legirupa*²⁹⁸ și *legirupus*²⁹⁹.

Contextul din *Curculio*³⁰⁰ indică utilizarea lui *conuador* (*ἄπαξ*) în stilul juridic, alături de *uador*.

B. Altă categorie în cadrul vocabularului stilului oficial e formată din cuvintele din limba comună care au o situație specială într-o anumită sferă.

1. E vorba, în primul rînd, de unele specializări contextuale de sens. Unele cuvinte aparținînd limbii comune, în anumite contexte specifice unui stil, mai ales alături de un termen tehnic, își modifică valoarea.

Diferența între această categorie și cea a termenilor tehnici obținuți prin specializare de sens este că la cuvintele specializate contextual nu avem de-a face cu o schimbare intrinsecă de sens, totală și indiferentă față de contextul imediat, ci are loc, numai în funcție de acest context, o restrîngere sau o concretizare de nuanță sau, pur și simplu, canalizarea sensului în una din direcțiile posibile.

De pildă *habere* în contexte ca *haberi senatus*³⁰¹, *habere concilium*³⁰², înseamnă «a ține ședința (senatului)», «a ține sfat», *indicare bellum*³⁰³ — «a declara război». *Teneo*, în *tenere se aliqua lege*³⁰⁴ și *lex tenet aliquem*³⁰⁵ are sensul specific, abstractizat de «a constrînge (în virtutea unei legi)» etc.

Un exemplu clar e cel al lui *capere* care, fără a-și modifica sensul în chip esențial, are nuanțe diferite în contexte ținînd de sfere stilistice diferite.

În vocabularul juridic — *usu capere* «a lua în stăpînire...»³⁰⁶.

În vocabularul politic — *prouinciam capere*³⁰⁷ «a lua asupra-și sarcina de conducere».

În vocabularul militar — *capere oppidum*³⁰⁸ «a lua prin forța armată», «a cuceri».

Spre deosebire de termenii tehnici obținuți prin specializare, la această categorie modificarea de sens nu e constantă în cadrul unui anumit stil.

De pildă, în stilul juridic, alta e semnificația lui *agere* în *agere causam* și alta în *agere cum aliquo aliqua lege*³⁰⁹ «a urmări pe cineva în virtutea unei legi».

Și invers, în același context, cuvîntul rămîne, în general, substituibil, ceea ce constituie încă o dovadă că nu devine tehnic. De pildă, pe lîngă *usu capere* (*perdere*), apare și *usu fecisti tuom*³¹⁰.

²⁹⁵ *Tri.*, 144, 146. ²⁹⁶ Cf. nota ed. Ernout. la *Ep.*, 183, 184. ²⁹⁷ *Ru.*, 709. ²⁹⁸ La Plaut, *Per.*, 68. ²⁹⁹ Prudentius, *Ham.*, 238. ³⁰⁰ V. 162: *me conuadatu's Veneriis uadimonis*. ³⁰¹ *Mi.*, 594. ³⁰² *Mi.*, 598. ³⁰³ *Ep.*, 160. ³⁰⁴ Cf. *Mer.*, 1016. ³⁰⁵ Cf. *Mer.*, 1024. ³⁰⁶ Neatestat ca atare în Plaut dar sugerat de creația parodistică *usu perdere* (*Am.*, 845; *St.*, 241). ³⁰⁷ *St.*, 698. ³⁰⁸ *Ps.*, 384. ³⁰⁹ Cf. *Mer.*, 1019. ³¹⁰ *Am.*, 375.

E adevărat că legătura cu terminologia tehnică rămîne strînsă și uneori (dar nu întotdeauna) diferența este mai mult de fază de evoluție în istoria unui cuvînt. Tendința de apropiere de vocabularul tehnic o arată unele cuvinte care, apărînd deseori grupate între ele în cadrul unui stil, fără a avea fiecare în parte un caracter tehnic, ajung să formeze o expresie mai mult sau mai puțin tehnică.

De pildă, în vocabularul politic, diferitele expresii formate cu *res: res argentaria* ³¹¹, *res cibaria* ³¹², *res urbana* ³¹³, expresii care sînt într-o situație apropiată de cea a unui cuvînt ca *respublica* dar nu echivalentă, pentru că în ele cei doi termeni își păstrează într-un grad mai mare sensul propriu.

Uneori Plaut face jocuri între sensul propriu al fiecărui cuvînt și sensul global al expresiei. De exemplu în *Truculentus* ³¹⁴, curtezana Astaphium spune:

Nam quando sterilis est amator ab datis,

Si negat se habere quod det, soli credimus,

Nec satis accipimus, satis cum det non habet.

Dacă debitorul, la cererea creditorului, găsește o terță persoană care să consimtă să se angajeze alături de el și să plătească, eventual, în locul lui, creditorul a primit o garanție — *satis accipit* — prin această cauțiune care *satis dat*. Plaut face un joc de cuvinte. *Soli credimus* înseamnă «îl credem pe el și singur, fără martor», adică, pentru o declarație de pauperitate, n-are nevoie să fie întovărășit de o cauțiune. *Nec satis accipimus* are un sens dublu: poate însemna «și nu avem garanție» (sensul juridic) sau «și nu primim destul». Aceeași ambiguitate în *satis cum det non habet* «pentru că nu are de unde să dea garanție» sau «pentru că nu are de unde să plătească suficient» ³¹⁵.

2. În al doilea rînd, fiecare sferă de vocabular din stilul oficial cuprinde o serie de cuvinte din limba comună care au în cadrul ei fie o sinonimie mai bogată impusă de necesitatea unei exprimări nuanțate, fie numai o frecvență mai mare.

De pildă în stilul religios apar deseori cuvinte care înseamnă «a ruga», «a cere»: pe lingă *oro* — *opto* ³¹⁶, *exopto* ³¹⁷, *opsecro* ³¹⁸, *quaeso* ³¹⁹, *supplico* ³²⁰.

În sfera juridică, în parodiile de *conuicium*, sînt caracteristice verbele care înseamnă «a da», «a cere»: *cedo, do, reddo, exigo, posco* ³²¹.

Vocabularul militar, pe lingă seriile de termeni tehnici, are și serii de cuvinte din limba comună, formate de la același radical și diferențiate prin prefixare, pentru a caracteriza diferite operațiuni de luptă. De exemplu de la *capio* ³²² (cuvînt foarte frecvent) — *intercipio* ³²³ și *praeoccupo* ³²⁴. De la *ducere* ³²⁵ — *adducere* ³²⁶, *circumducere* ³²⁷, *deducere* ³²⁸, *educere* ³²⁹, *inducere* ³³⁰, *obducere* ³³¹, *producere* ³³², *red(d)ucere* ³³³.

C. O ultimă categorie semnificativă de vocabular e formată din cuvinte aflate la o treaptă mai înaltă decît limba vorbită, dar nespecifice pentru un anumit sector stilistic.

1. Apar astfel în parodii cuvinte rare: *liquet* ³³⁴, *opimitas* ³³⁵ și arhaisme: *gnatus* ³³⁶, *prognatus* ³³⁷, *gnarus* ³³⁸, *pollentia* ³³⁹, *summas*, *-atis* ³⁴⁰ (după care Plaut creează pe *infimatis* ³⁴¹).

³¹¹ *Ep.*, 158. ³¹² *Cap.*, 901. ³¹³ *Cas.*, 101. ³¹⁴ *V.* 241—243. ³¹⁵ Cf. nota ed. Ernout *ad loc.* ³¹⁶ *As.*, 720. ³¹⁷ *As.*, 723; *St.*, 296. ³¹⁸ *Cas.*, 824. ³¹⁹ *Au.*, 394; *Mer.*, 678, 850; *Mi.*, 1228; *Ru.*, 629. ³²⁰ *As.*, 715. ³²¹ *Per.*, 422—425. ³²² *Am.*, 414; *Ba.*, 1070; *Mi.*, 267 etc., etc. ³²³ *As.*, 106. ³²⁴ *Mo.*, 1060, 1061. ³²⁵ *Cas.*, 720. ³²⁶ *Ps.*, 586. ³²⁷ *Mi.*, 221. ³²⁸ *Am.*, 215. ³²⁹ *Am.*, 218; *Mo.*, 1047. ³³⁰ *Am.*, 243. ³³¹ *Ps.*, 587. ³³² *Am.*, 217. ³³³ *Am.*, 207—208; *Ba.*, 1071. ³³⁴ *Ps.*, 760. ³³⁵ *As.*, 282; *Cap.*, 769. ³³⁶ *Mer.*, 680, 1017; *Ps.*, 356 etc. ³³⁷ *Am.*, 365. ³³⁸ *As.*, 551. ³³⁹ *Cas.*, 819, 820. ³⁴⁰ *Ps.*, 227; *St.*, 492. ³⁴¹ *St.*, 493.

Tot aici se pot încadra unele grupuri împietrite, cu rezonanță solemnă: *antiquus et uetus*³⁴², *opem auxiliumque*³⁴³, *grates ago*³⁴⁴ (arhaism față de *gratias ago* și folosit de Plaut în general referitor la zei³⁴⁵), cele trei cuvinte *saluus, sospes, superstes*, în diferite combinații³⁴⁶, *di infelicient*³⁴⁷ (*infelico* — verb arhaic, uzitat numai în formula de față).

2. Deasupra limbii comune se află și o serie de cuvinte înalte datorită semnificației lor și a sferei de utilizare, în general cuvinte care caracterizează parodiile de elogii militare.

În afară de termeni tehnici ca *ouare, triumphare*, apar: *clarus*³⁴⁸, *uir strenuus*³⁴⁹, *bonus*³⁵⁰, ca epitete ale celor elogiați. Tot aici intră cuvinte care denumesc acțiunea de preamărire: *laus*³⁵¹ (și *laudes*³⁵², *conlaudare*³⁵³), *memorari*³⁵⁴, și motivele laudei: *meritum*³⁵⁵, *virtus*³⁵⁶. În glorificare se vorbește și despre strămoșii iluștri și astfel apare deseori *maiores*³⁵⁷; descompunerea noțiunii de către parazit în: *pater, auos, proauos, abauos, atauos, tritauos*³⁵⁸ produce un efect comic. Frecventă e și expresia *uirtute (maiorum) fretus*³⁵⁹.

3. Alteori se găsesc în parodiile stilului oficial cuvinte deosebite prin formarea lor.

De pildă — compuși ca *maliuolus*³⁶⁰, *malefacta*³⁶¹, *septempedalis*³⁶².

În privința derivării, trebuie remarcată înlocuirea atributului genitival cu un adjectiv creat ad-hoc³⁶³ în grupuri ca: *Iuppiter lenonius*³⁶⁴, *oppidum lenonium*³⁶⁵, *arx Ballionia*³⁶⁶.

În exemplele date, numai determinatul aparține stilului oficial, iar determinantul e comic. De reținut e doar procedeul.

Având în vedere caracteristica parodiilor plautine de a nu ținti întotdeauna în mod consecvent un anumit stil, se poate pune problema dacă nu cumva aceste elemente stilistice trebuie atribuite mai degrabă limbii poetice.

4. În aceeași sferă se poate încadra și folosirea unor perifraze pretențioase ca: *ad languorem dederis* (sc. *uirgatores*³⁶⁷), *es aucta liberis*³⁶⁸.

5. Nu se poate trage concluzia că toate aceste cuvinte înalte, dar nu tehnice, apăreau în stilul oficial. Se poate presupune că au fost realmente folosite unele dintre arhaismele citate și mai ales grupurile împietrite sau majoritatea cuvintelor din vocabularul de elogiu.

În rest, se poate vorbi doar despre o tendință generală a stilului oficial de a utiliza, pe lângă termenii tehnici, cuvinte aflate deasupra limbii vorbite.

D. În concluzie, în privința stilului oficial, obținem din parodiile plautine mai multe categorii de informații.

Sînt toate șansele ca termenii tehnici care se găsesc în parodii să fi fost folosiți în stilul oficial și încă destul de frecvent ca spectatorii să poată percepe intenția parodistică a utilizării lor în comedie.

³⁴² Ba., 711; Mo., 476; Per., 53; Poe., 978. ³⁴³ Mi., 220. ³⁴⁴ Mer., 843; Per., 756. ³⁴⁵ Vezi J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, 1935, p. 113. ³⁴⁶ *Saluam et sospitem, Ru., 631, sospes superstes, Cas., 817 etc.* ³⁴⁷ Ep., 13; Poe., 449 etc. ³⁴⁸ Ps., 525. ³⁴⁹ Tru., 945. ³⁵⁰ Ca substantiv, Mi., 611. ³⁵¹ Cap., 770. ³⁵² As., 545. ³⁵³ As., 558, 576. ³⁵⁴ « Célébrer le souvenir de . . . », Ernout-Meillet s.u. *memor.* As., 560. ³⁵⁵ Am., 182; As., 545, 560. ³⁵⁶ As., 323, 547, 556; Ep., 381; Mi., 32, 57; Mo., 33; Per., 390. ³⁵⁷ Per., 53, 61, 390; St., 332 etc. ³⁵⁸ Per., 57. ³⁵⁹ As., 547 etc. ³⁶⁰ St., 385. ³⁶¹ Într-un elogiu, parodiind pe *benefacta*, As., 567. ³⁶² *ἑπταπῆδες* Cu., 441. ³⁶³ Procedeul frecvent mai ales în poezie, după model homeric, cf. J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 205–208. ³⁶⁴ Ps., 335. ³⁶⁵ Ps., 766. ³⁶⁶ Ps., 1064. ³⁶⁷ As., 574. ³⁶⁸ Tru., 516.

Pentru celelalte categorii de vocabular stabilite, în afara unor cazuri unde însăși logica ne face să presupunem folosirea reală în stilul oficial a unor cuvinte, valoarea informațiilor se referă mai mult la sfera lexicală și la procedeele de formare a acestei sfere, decât la cazuri concrete.

În afară de aceasta se pot desprinde unele trăsături generale.

Din punctul de vedere al vocabularului se poate vorbi despre un singur stil oficial având categorii generale și chiar elemente concrete de vocabular comune. Aceasta e o reflectare a legăturii reale existente între diferitele planuri de activitate publică: la începuturile Romei, dreptul, religia și statul, cu aspectele lor diferite, formează o unitate. Situația se oglindește și în Plaut: există cuvinte folosite nediferențiat în parodiarea mai multor variante ale stilului oficial; pe de altă parte, cuvinte specifice pentru un stil apar uneori în parodia altuia.

În cadrul vocabularului oficial există totuși diferențieri: în primul rînd cele inerente, legate de specificul fiecărei activități: fiecare domeniu de activitate își are, în general, termenii tehnici proprii. În același timp se poate vorbi și de o diferență de stabilitate: lexicul ritual al formulelor religioase și, într-o anumită măsură, chiar lexicul juridic, sînt mult mai puțin receptive la înnoiri decât vocabularul referitor la organizarea și tehnica militară — în permanentă perfecționare.

III

Plaut parodiază și stilul poeziei înalte, așa cum ne apare acesta în versurile păstrate din Andronicus, Naevius și Ennius. Așadar în parodii se oglindește procesul de formare a limbii poetice, pornind de la stilul oficial de care nu e încă bine diferențiată, utilizînd și resursele tradiției literare orale și ale influenței grecești — încă neadaptate întotdeauna spiritului limbii latine.

Pentru că din acești poeți s-a păstrat foarte puțin, cu cîteva rare excepții (și nu dintre pasajele cele mai semnificative) nu se poate stabili dacă Plaut parodiază un pasaj anume dintr-un poet sau (ceea ce e, în orice caz, mult mai probabil) parodiază stilul poetic în general.

Pentru că datarea pieselor plautine e destul de aproximativă, iar a operelor lui Ennius, aproape imposibilă, e greu de știut dacă o parodie se referă la stilul primilor poeți — Andronicus și Naevius — sau la Ennius.

Există totuși cîteva elemente sigure. Ennius a venit la Roma cel mai devreme în 204³⁶⁹. Or, există cel puțin două piese ale lui Plaut scrise înainte de această dată: *Asinaria* și *Miles gloriosus*³⁷⁰.

E normal deci ca elementele parodate în ele să aparțină poezilor anteriori lui Ennius, poate mai ales lui Naevius, mai îndrăzneț în alegerea subiectelor și în exprimare.

³⁶⁹ După unii în 202: Fr. Della Corte, *Da Sarsina a Roma*, Genova, 1952, p. 73. ³⁷⁰ Problema cronologiei comedilor plautine e foarte complexă. În orice caz, după toți cercetătorii, *Asinaria* e printre primele piese ale lui Plaut (207?) iar *Miles gloriosus* datează din 205—204 cel mai tîrziu. Mulți presupun cam aceeași dată pentru *Mercator* (eventual între *Asinaria* și *Miles*). Foarte discutată e datarea comediei *Menaechmi*; unii o consideră printre primele (214?), alții — printre ultimele. S-ar putea folosi și datele oferite de *Cistellaria* (203—202) și chiar de *Stichus* (200 după didascalie), deoarece e foarte probabil că Ennius n-a ajuns încă din primii ani ai șederii la Roma așa de cunoscut încît publicul să înțeleagă ușor orice aluzie la piesele lui. Totuși, din motive de prudență, vom utiliza doar datele oferite de *Asinaria* și *Miles gloriosus*. Pentru amănunte și bibliografia problemei, cf. Fr. Della Corte, *op. cit.*, cap. 3, *La cronologia delle commedie*.

Și de data aceasta, câteva exemple:

Iată-l pe Pseudolus lăudându-și măiestria de a-l înșela pe *leno* ³⁷¹:

*Pro Iuppiter, ut mihi, quicquid ago, lepide omnia prospereque eueniunt !
Neque quod dubitem, neque quod timeam, meo in pectore conditumst consilium.
..... Nam ego in meo prius pectore*

Ita parauī copias

*Duplicis, triplicis, dolos, perfidias, ut ubiquomque hostibus congrediar
Maiorum meum fretus uirtute dicam
Mea industria et malitia fraudulenta*

*Facile ut uincam, facile ut spoliem meos perduellis, meis perfidiis.
Nunc inimicum ego hunc communem meum atque uostrorum omnium
Ballionem exballistabo lepide; date operam modo .....*

*Eo sum genere gnatus: magna me facinora decet efficere,
Quae post mihi clara et diu clueant.*

Sed hunc quem uideo? quis hic est qui oculis meis obuiam ignobilis obicatur?

Iat-o și pe curtezana Philocomasium încercînd să-l convingă pe sclavul militarului fanfaron că ea este... sora ei geamănă, abia sosită dintr-o călătorie pe mare și care se pregătește să mulțumească zeilor că a ajuns nevătămată ³⁷²:

*Inde ignem in aram, ut Ephesiae Dianae laeta laudes
Gratesque agam eique ut Arabico fumificem odore amoeno,
Quae me in locis Neptuniis templisque turbulentis
Seruauit, saeuis fluctibus ubi sum adfluctata multum.*

Se vede că, din punctul de vedere al vocabularului, există mai multe straturi.

A. Ca și în exemplele prezentate, în toate parodiile de stil poetic ale lui Plaut, există numeroși termeni tehnici aparținînd stilului oficial. De pildă, din vocabularul religios: *ara* ³⁷³, *portendo* ³⁷⁴, un compus parodistic — *fumifico* ³⁷⁵, după *sacrifico*; din vocabularul juridic: *conuicium* ³⁷⁶, *ius* ³⁷⁷; din cel politic: *aedilitas* ³⁷⁸, *dicio* ³⁷⁹, *edictum* ³⁸⁰; din cel militar: *clipeus* ³⁸¹, *obsidio* ³⁸², *praesidium* ³⁸³, *stipendium* ³⁸⁴, un derivat comic, plautin, de la *ballista* — *exballistare* ³⁸⁵ etc.

B. De asemeni, se găsesc destul de multe cuvinte familiare: *conspicor* ³⁸⁶, *dedolare* ³⁸⁷, *fars* ³⁸⁸, *floci facere* ³⁸⁹, *lepide* ³⁹⁰, *stolidus* ³⁹¹ etc.

C. Apar însă și cuvinte care arată începutul formării unui vocabular poetic latin.

1. Sinonime poetice ale unor cuvinte uzuale sau cuvinte folosite cu predilecție în poezia înaltă ³⁹².

Dintre acestea, o parte sînt atestate paralel în epopeea sau tragedia contemporană cu Plaut: *altum* (în sens de « largul mării ») ³⁹³, *animatus* (în sens de « cura-

³⁷¹ Ps., 574 și urm. ³⁷² Mi., 411—414. ³⁷³ Mi., 411. ³⁷⁴ Poe., 749. ³⁷⁵ Mi., 412. ³⁷⁶ Mer., 235. ³⁷⁷ Am., 247. ³⁷⁸ St., 353. ³⁷⁹ Am., 259. ³⁸⁰ Men., 871. ³⁸¹ Mi., 1. ³⁸² As., 280. ³⁸³ Cas., 623. ³⁸⁴ Ep., 38. ³⁸⁵ Ps., 585 a (exemplul citat). ³⁸⁶ Am., 242. ³⁸⁷ Men., 859. ³⁸⁸ Mi., 8. ³⁸⁹ St., 285. ³⁹⁰ Ba., 988; Ps., 574 etc. ³⁹¹ Ba., 945. ³⁹² Fără a avea pretenția de a fi exhaustivă, lista caută să fie cit mai completă, pentru a oferi cel puțin o imagine generală cit mai exactă. ³⁹³ Tri., 827, 832.

jos »)³⁹⁴ *ater*³⁹⁵, *catus*³⁹⁶, *cernere*³⁹⁷ (în sens de «a decide»), *clueo*³⁹⁸, *compellare*³⁹⁹, *concieo*⁴⁰⁰, *ferrum* (în sens de «armă»)⁴⁰¹, *foedare*⁴⁰², *funus* (pentru «moarte»)⁴⁰³, *inclitus*⁴⁰⁴, *infis*⁴⁰⁵, *mortalis* (pentru «om»)⁴⁰⁶, *optrunco*⁴⁰⁷, *porgo*⁴⁰⁸, *prolicio*⁴⁰⁹, *regnator*⁴¹⁰, *saeuus*⁴¹¹, *specio*⁴¹², *superbia*⁴¹³ (și *superbe*⁴¹⁴), *turbo*, *-inis*⁴¹⁵ (*uenti*), *undans*⁴¹⁶.

Pentru altele, prima atestare se află în Plaut, e evident însă că s-au folosit în același timp și în poezia înaltă: *bustum* (în sens de «mormînt»)⁴¹⁷, *consitus* (*senectute*)⁴¹⁸, *cordate*⁴¹⁹, *deruio*⁴²⁰, *egenus*⁴²¹, *exsoluere se*⁴²², *exruviae*⁴²³ (de aici *indruviae*⁴²⁴), *inducere* (folosit absolut)⁴²⁵, *inuergo*⁴²⁶, *letum*⁴²⁷, *oppetere*⁴²⁸ (pentru «a muri»), *pensilis*⁴²⁹, *praestringo*⁴³⁰, *poeniceus*⁴³¹, *splendor*⁴³², *squamosus*⁴³³, *tenebrae* (pentru «moarte»)⁴³⁴, *uidus*⁴³⁵, *uesanus*⁴³⁶, *uolutare* (*secum*)⁴³⁷.

2. În piesele lui Plaut apar nenumărate cuvinte compuse de diferite tipuri. Unele sînt cuvinte tehnice oficiale: *sacrifico*, *auspiciu* etc. Altele sînt create de Plaut cu simpla intenție de a produce comicul prin caracterul straniu al complexului sonor care rezultă. Altele, în fine, parodiază tendința scriitorilor de epopee și tragedie de a alcătui, după pilda poeziei grecești, astfel de forme, destul de neobișnuite în latină. În cadrul parodiilor intră atît compuși aparținînd poeziei înalte dar utilizați de Plaut în contexte comice, cît și creații plautine după model înalt⁴³⁸. Uneori e greu de făcut distincția între aceste categorii; o dovadă o constituie, de exemplu, părerile diferite emise asupra pasajului din *Trinummus* 820–838 (discursul pe care Charmides îl ține către Neptun la întoarcerea din călătorie)⁴³⁹.

Principalele forme de compuși «paratragodici» sînt:

a) compuși în *-loquus* (cu derivatele): *blandiloquos*⁴⁴⁰, *confidentiloquos*⁴⁴¹, *falsiloquos*⁴⁴², *largiloquos*⁴⁴³, *mendaciloquos*⁴⁴⁴, *multiloquos*⁴⁴⁵, *planiloquos*⁴⁴⁶, *uaniloquos*⁴⁴⁷; *multiloquium*⁴⁴⁸, *parumloquium*⁴⁴⁹, *pauciloquium*⁴⁵⁰, *stultiloquium*⁴⁵¹, *stultiloquentia*⁴⁵², *uaniloquentia*⁴⁵³ și *blandiloquentulus*⁴⁵⁴ (în care diminutivarea accentuează caracterul parodistic). Primii compuși de acest tip sînt atestați în poezia înaltă la Ennius.

³⁹⁴ Ba., 942. ³⁹⁵ Mer., 879. ³⁹⁶ Ep., 258. ³⁹⁷ Ba., 399; Gas., 516, cf. Vergilius, *Aen.*, XII, 709, *cernere ferro*, trimiterea la Ernout-Meillet s.u. ³⁹⁸ Ba., 925; *Cap.*, 689; *Ep.*, 189, 523; *Men.*, 854; *Ps.*, 591; *Tru.*, 615. ³⁹⁹ Ps., 702. ⁴⁰⁰ Men., 902; *Mer.*, 796, 877. ⁴⁰¹ Am., 232. ⁴⁰² Am., 246. ⁴⁰³ Am., 190. ⁴⁰⁴ Mi., 1227; *Per.*, 251; *Ps.*, 174. ⁴⁰⁵ Mer., 249. ⁴⁰⁶ Am., 547; *Ep.*, 443; *Per.*, 113. ⁴⁰⁷ Am., 252. ⁴⁰⁸ Ps., 708. ⁴⁰⁹ Cu., 97 a. ⁴¹⁰ Men., 410. ⁴¹¹ Mi., 414; *Tri.*, 825. ⁴¹² Ba., 399; *Gas.*, 516. ⁴¹³ St., 300. ⁴¹⁴ Am., 213. ⁴¹⁵ Tri., 835. ⁴¹⁶ Ep., 436. ⁴¹⁷ Ba., 938. ⁴¹⁸ Men., 756–757. Cf. Vergilius, *Aen.*, VI, 462, trimiterea la Norden, *Aeneis VI, Kommentar*, Teubner, 1926, p. 254. ⁴¹⁹ Mi., 1088 (apoi *Poe.*, 131 și Ennius). ⁴²⁰ Men., 870. Pentru întrebuintarea mai mult poetică, cf. Freund, s.u. ⁴²¹ Cap., 406; *Poe.*, 130, cf. Vergilius, *Aen.*, VI, 91, trimiterea la Norden, *op. cit.*, p. 372. ⁴²² Ba., 962. ⁴²³ Ep., 38; *Men.*, 191, 196. ⁴²⁴ Mer., 191. ⁴²⁵ Am., 243, cf. *Aen.*, XI, 620. Servius, 608: *Enniana*. Trimiterea la F. J. Lelièvre, *Sosia and Roman epic*, Phoenix, 12–3/1958, p. 121. ⁴²⁶ Cu., 108. ⁴²⁷ Mi., 1241 (apoi *Au.*, 661; *Mer.*, 483 și Ennius). ⁴²⁸ As., 22 (apoi la Ennius). ⁴²⁹ Ps., 89. ⁴³⁰ Mi., 4. Pentru notele 419, 427, 428, 432, vezi mai sus, nota 370. ⁴³¹ Ps., 229. ⁴³² Mi., 1 (apoi la Ennius *splendidus* și *Mer.*, 880). ⁴³³ Ru., 942. ⁴³⁴ Ps., 90. ⁴³⁵ Ru., 942. ⁴³⁶ Tri., 826. ⁴³⁷ Mi., 196, cf. Vergilius, *Aeneis*, VI, 185, trimiterea la Norden, *op. cit.*, p. 373. ⁴³⁸ Cf. G. Puccioni, *L'uso stilistico dei composti nominali latini*, Firenze, 1944, cap. I *composti paratragodici*. ⁴³⁹ Cf. *exempli gratia*, A. Ernout, nota ed. Plaut *ad loc.*: *la parodie n'est pas de mise ici*. Păreră contrară la Puccioni, *op. cit.* etc. Parodia nî se pare destul de evidentă. E subliniată, de pildă, de apariția unor expresii familiare, cu totul nepotrivite cu o adresare solemnă către un zeu: *apage a me sis* (838), *abi, laudo* (830); de asemenea, de caracterul unor compuși ca *salsipolens* (820) și *spurcificus* (826) de contrastul cu scenele următoare în care bătrînul intră într-o serie de încurcături comice. ⁴⁴⁰ Ba., 1173. ⁴⁴¹ Tri., 201. ⁴⁴² Cap., 264; *Mi.*, 191. ⁴⁴³ Ci., 122; *Mi.*, 318. ⁴⁴⁴ Tri., 200, 769. ⁴⁴⁵ Ci., 149; *Ps.*, 794. ⁴⁴⁶ Tru., 864. ⁴⁴⁷ Am., 379. ⁴⁴⁸ Mer., 31. ⁴⁴⁹ Mer., 31. ⁴⁵⁰ Mer., 34. ⁴⁵¹ Mi., 296. ⁴⁵² Tri., 222. ⁴⁵³ Ru., 905. ⁴⁵⁴ Tri., 239 a.

b) compuși în *-ficus*, *-fico* etc.: *beneficus*⁴⁵⁵, *damnificus*⁴⁵⁶, *delenificus*⁴⁵⁷, *falsificus*⁴⁵⁸, *furtificus*⁴⁵⁹, *magnificus*⁴⁶⁰ (și *magnufice*⁴⁶¹), *malificus*⁴⁶², *spureificus*⁴⁶³, *fumifico*⁴⁶⁴; *lucrificabilis*⁴⁶⁵. În poezia înaltă, primii compuși în *-ficus*, *-fico* sînt atestați la Ennius, un derivat în *-ficabilis*, abia la Pacuvius.

c) compuși în *-ger* (și derivatele): *plagiger*⁴⁶⁶; *morigerus*⁴⁶⁷; *famigerator*⁴⁶⁸; *famigeratio*⁴⁶⁹; *belligerare*⁴⁷⁰ și o serie de diminutivări: *damnigerulus*⁴⁷¹, *munerigerulus*⁴⁷², *nugigerulus*⁴⁷³, *salutigerulus*⁴⁷⁴. În poezia înaltă, prima atestare a tipului se află la Naevius.

d) compuși în *-fac-*: *benefactum*⁴⁷⁵, *contabefacio*⁴⁷⁶, *malefactor*⁴⁷⁷, *perpauefacio*⁴⁷⁸. În poezia înaltă — de la Ennius.

e) compuși în *-fer*: *dulcifer*⁴⁷⁹, *rumifero*⁴⁸⁰. Primul compus solemn — la Naevius.

f) compuși în *-potens*, în general nume de zei, cu atât mai caracteristice cu cît au forma specific latină, cu verbul la participiul prezent. Se știe că, în majoritatea cazurilor, epitetele compuse nu aparțin stilului religios ci sînt poetice.

În Plaut apar: *caelipotens*⁴⁸¹, *multipotens*⁴⁸², *omnipotens*⁴⁸³, *salsipotens*⁴⁸⁴, *viripotens*⁴⁸⁵. Prima atestare înaltă a compuşilor în *-potens* e la Ennius, dar procedul de compunere cu participiul prezent e folosit de la Naevius.

Tot epitețe ale zeilor, dar fără corespondent în epoca lui Plaut, sînt: *noctuuigila* (*Venus*)⁴⁸⁶ și *uinipollens* (*Liber*)⁴⁸⁷.

g) Alți compuși comparabili cu cuvinte ale poeziei înalte contemporane cu Plaut sînt: *aequiparare*⁴⁸⁸, *benevolens*⁴⁸⁹ (*benivolus*⁴⁹⁰), *magnanimus*⁴⁹¹ *spissigradissimus*⁴⁹².

h) Există, în sfîrșit, o serie de compuși comparabili cu termeni care apar în poezia înaltă mai tîrziu: *blandidicus*⁴⁹³, *falsidicus*⁴⁹⁴, *magnidicus*⁴⁹⁵, *spureidicus*⁴⁹⁶ și *uandidicus*⁴⁹⁷. La fel *lumbifragum* (după *nauffragum*)⁴⁹⁸, *malesuada*⁴⁹⁹, *quadrupedans*⁵⁰⁰, *stultitudus*⁵⁰¹, *transmarinus*⁵⁰², *urbicapus*⁵⁰³.

Pentru unii dintre acești compuși s-ar putea presupune existența lor în poezia înaltă, chiar dacă sînt neatestați ca atare, în funcție de existența unor forme paralele (de exemplu *caelipotens*, neatestat în primii poeți de tragedie și epopee, dar posibil, ținînd seama de existența lui *omnipotens* și *caelicola*). Procedul ar fi însă riscat. În orice caz, sînt certe informațiile obținute din Plaut asupra diverselor tipuri de compuși cît și asupra numărului lor foarte mare.

3. O altă categorie o formează cuvintele al căror caracter oarecum poetic e dat de forma de derivare; e vorba de utilizarea unor sufixe rare, expresive sau, pur și simplu, frecvente în poezia înaltă. Cîteva tipuri sînt mai des întîlnite:

a) Pentru formarea de adjective e interesantă folosirea unui adjectiv creat ad-hoc în locul genitivului numelui de persoană, după modelul limbii homerice, de pildă *Venerius nepotulus*⁵⁰⁴, cu nuanță emfatică față de *Veneris nepos*⁵⁰⁵ sau *locis Neptuniis*⁵⁰⁶ perifrază solemnă pentru « mare ».

⁴⁵⁵ Ba., 395. ⁴⁵⁶ Ci., 728. ⁴⁵⁷ Mi., 192. ⁴⁵⁸ Mi., 191. ⁴⁵⁹ Ep., 12; Per., 226; Ps., 887. ⁴⁶⁰ Ba., 966; Ps., 194. ⁴⁶¹ Ps., 167, 702. ⁴⁶² Mi., 194; Ps., 195 a, *maleficus* Tri., 551. ⁴⁶³ Tri., 826. ⁴⁶⁴ Mi., 412. ⁴⁶⁵ Per., 712. ⁴⁶⁶ Ps., 153. ⁴⁶⁷ Cas., 463; Ci., 84 etc. ⁴⁶⁸ Tri., 215. ⁴⁶⁹ Tri., 692. ⁴⁷⁰ Per., 26; Tru., 184. ⁴⁷¹ Tru., 551. ⁴⁷² Ps., 181. ⁴⁷³ Au., 525. ⁴⁷⁴ Au., 502. ⁴⁷⁵ St., 303. ⁴⁷⁶ Ps., 21. ⁴⁷⁷ Ba., 395. ⁴⁷⁸ St., 85. ⁴⁷⁹ Ps., 1262, 1263. ⁴⁸⁰ Am., 678. ⁴⁸¹ Per., 755. ⁴⁸² Ba., 652, 653; Cas., 841; Tri., 820. ⁴⁸³ Poe., 275. ⁴⁸⁴ Tri., 820. ⁴⁸⁵ Per., 252. ⁴⁸⁶ Cu., 196. ⁴⁸⁷ Cu., 114. ⁴⁸⁸ Mi., 12 și Ennius. ⁴⁸⁹ Mer., 887. ⁴⁹⁰ Ci., 640 și Ennius. ⁴⁹¹ Am., 212, cf. Pacuvius *flezanima*. ⁴⁹² Poe., 506, cf. Pacuvius, *tardigrada*. ⁴⁹³ Poe., 138; Ru., 515. ⁴⁹⁴ Tri., 770. ⁴⁹⁵ Mi., 923. ⁴⁹⁶ Cap., 56. ⁴⁹⁷ Tri., 275. ⁴⁹⁸ Am., 454. ⁴⁹⁹ Mo., 213. ⁵⁰⁰ Cap., 814. ⁵⁰¹ Mi., 335. ⁵⁰² Mo., 497. ⁵⁰³ Mi., 1055. ⁵⁰⁴ Mi., 1421. ⁵⁰⁵ Mi., 1265. Cf. J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 205—208. ⁵⁰⁶ Mi., 413 (*loci* sau *loca*?).

Alte sufixe care creează o culoare specifică în parodiile lui Plaut sînt:

-*ulentus*: *fraudentus*⁵⁰⁷, *frustulentus*⁵⁰⁸, *luculentus*⁵⁰⁹, *opulentus*⁵¹⁰, *pisculentus*⁵¹¹, *turbulentus*⁵¹².

-*arius*: *quaestum carcerarium*⁵¹³, *aedes lamentariae*⁵¹⁴.

-*bilis*, -*biliter*: *conductibilis*⁵¹⁵, *commemorabilis*⁵¹⁶, *cruciabiliter*⁵¹⁷, *exoptabilis*⁵¹⁸, *impetrabilis*⁵¹⁹, *perplexabilis*⁵²⁰, *perplexabiliter*⁵²¹, *utilibilis*⁵²².

-*eus*: *caeruleus*⁵²³, *Curculioniei (campi)*⁵²⁴, *poeniceus*⁵²⁵, *pugneus*⁵²⁶, *stimuleus*⁵²⁷.

b) Pentru formarea de substantive:

Sufixul -*tor* e foarte frecvent în latină și poate forma numele de agent de la aproape orice verb. În Plaut apar însă formate cu acest sufix nume de agent de nuanță emfatică, solemnă, cu care personajele se glorifică în mod ridicol, cum ar fi *bellator*⁵²⁸ (după care Plaut creează *fugitor*⁵²⁹), *inductor (tergi!)*⁵³⁰, *occisor*⁵³¹, *uirgator*⁵³² etc. Deci, în anumite condiții, sufixul -*tor* poate aduce o nuanță de solemnitate (falsă sau reală; există și în poezia înaltă forme ca *regnator*), nuanță rezultată în oarecare măsură din faptul că se atribuie unui personaj o anumită acțiune ca ocupație predominantă și constantă (de pildă *occisor regum* — om a cărui meserie zilnică ar fi să ucidă regi în luptă)⁵³³. La realizarea acestei atmosfere solemne, emfatică, contribuie și seria de termeni tehnici — nume de funcții publice — formate cu acest sufix și care au constituit poate un model pentru cele poetice⁵³⁴.

Interesante sînt și formațiile cu sufixul -*tus*. Pe lângă cuvinte curente ca *uictus*, *spiritus*, se întîlnesc și unele abstracte mai puțin frecvente ca *arbitratus*⁵³⁵, *ductus*⁵³⁶, *servitus*⁵³⁷ sau termeni expresivi folosiți mai mult în poezie: *anhelitus* și *fremitus*⁵³⁸, *strepitus*⁵³⁹.

c) În privința formării verbelor, sînt de remarcat cele formate cu sufixul -*sco*: *inlucesco*⁵⁴⁰, *maesco*, *consenesco*, *tabesco*⁵⁴¹, *increbresco*⁵⁴². Valoarea expresivă a sufixului a fost utilizată și în poezia înaltă⁵⁴³.

Un procedeu folosit pentru formarea vocabularului poetic este și derivarea regresivă. Apare și în Plaut un exemplu: *quae supercilio spic it*⁵⁴⁴ (cf. Ennius: *summe Sol qui res omnis spicis*⁵⁴⁵).

4. O categorie numeroasă o formează cuvintele care, fără a fi neapărat și întotdeauna specifice poeziei, contribuie la crearea atmosferei poetice prin caracterul lor arhaic, rar sau, pur și simplu, înalt datorită realităților pe care le denumesc.

a) Cuvintele arhaice sînt în număr destul de mare. Trebuie însă ținut seama de faptul că nu tot ce e arhaic pentru epoca clasică era simțit ca atare în timpul lui Plaut. Dacă însă în textul plautin se găsesc formele noi paralel cu echivalentele lor arhaice, e clar că acestea din urmă au fost utilizate cu intenție stilistică.

Așa sînt, de pildă, cuvinte care desemnează realități politice ieșite din uz, ca *proceres*⁵⁴⁶ care la început desemna probabil o diviziune oficială a

⁵⁰⁷ Ps., 582. ⁵⁰⁸ Cu., 313. ⁵⁰⁹ Ep., 341. ⁵¹⁰ Per., 251. ⁵¹¹ Ru., 907. ⁵¹² Mi., 413. ⁵¹³ Cap., 129. ⁵¹⁴ Cap., 96. ⁵¹⁵ Ep., 256, 260. ⁵¹⁶ Ps., 525. ⁵¹⁷ Ps., 950. ⁵¹⁸ St., 392. ⁵¹⁹ Ep., 342. ⁵²⁰ As., 792. ⁵²¹ St., 85. ⁵²² Mi., 613. ⁵²³ Tri., 834. ⁵²⁴ Mi., 13 (conjectură). ⁵²⁵ Ps., 229. ⁵²⁶ Am., 296. ⁵²⁷ Mi., 511. ⁵²⁸ Ba., 927; Men., 187; Mi., 11; Ps., 992; Tri., 723 etc. ⁵²⁹ Tri., 723 ἀπαξ. ⁵³⁰ As., 551. ⁵³¹ Mi., 1055. ⁵³² As., 565. ⁵³³ Tipul latin -*tor* continuă atît tipul indo-european în *-*tor* desemnînd autorul unei acțiuni cît și tipul în *-*ter* care «sert à définir celui qui n'existe qu'en vue d'une fonction, qui est voué à un accomplissement», E. Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris, 1948, p. 12, 57—58. ⁵³⁴ Cf. mai sus, p. 107. ⁵³⁵ Am., 259. ⁵³⁶ Am., 196. ⁵³⁷ Per., 34. ⁵³⁸ Am., 233. ⁵³⁹ Am., 1062. ⁵⁴⁰ Am., 547. ⁵⁴¹ Cap., 134. ⁵⁴² Mer., 838. ⁵⁴³ Cunoscutul fragment *caelum nitescere, arbores frondescere* etc. Fr. LXII Ribbeck (inc. inc. fab.). ⁵⁴⁴ Mi., 694. ⁵⁴⁵ V. 237 Ribbeck. ⁵⁴⁶ Ba., 1053.

poporul roman, apoi, prin lărgire de sens, înseamnă « cei puternici », « fruntașii », « șefii ».

Tot aici intră cuvintele folosite în sensul de bază, în timp ce de obicei se folosesc într-un sens nou, derivat. Astfel sînt *impius* și *scelestus*⁵⁴⁷ însemnînd « pîngărit de o nelegiuire » și nu « nelegiuit », *sileo*⁵⁴⁸ desemnînd mai degrabă lipsa mișcării decît a zgomotului etc.

În sfîrșit, e vorba de dublete arhaice ale unor forme clasice, diferența constînd fie în aspectul fonetic, fie în modul de derivare. De pildă: *gnatus*⁵⁴⁹ și *prognatus*⁵⁵⁰, *duellum*⁵⁵¹ și *perduellus*⁵⁵², *grates*⁵⁵³ (pentru *gratias* — sc. *agere*), *custodela*⁵⁵⁴, *impos*⁵⁵⁵.

b) În parodii se găsesc și cuvinte care sînt folosite în tot cursul latinității dar sînt rare.

Uneori se folosește în poezie verbul simplu deși în limba comună sînt curențe doar derivatele. Și în Plaut se găsesc: *commodare*⁵⁵⁶, *gradere*⁵⁵⁷, *linquere*⁵⁵⁸.

Alte cuvinte rare și folosite și în poezia înaltă sînt: *audientia*⁵⁵⁹, *difflare*⁵⁶⁰, *radioessus*⁵⁶¹, *sudum* (în sens de *χαλῆνη*)⁵⁶² etc.

c) Alte cuvinte sînt utilizate în poezie datorită caracterului lor înalt dat de realitatea pe care o desemnează și de sfera în care se folosesc de obicei. De pildă, cuvinte legate de stilul religios: *exorare*⁵⁶³, *opsecrare*⁵⁶⁴, *regio*, *-onis*⁵⁶⁵ (cuvînt cu originea în limba augurală și folosit de Plaut în perifraze emfaticе) sau de stilul elogiilor oficiale: *gloria*⁵⁶⁶, *decus*⁵⁶⁷ (și *decet*⁵⁶⁸), *clarus*⁵⁶⁹, *nobilis*⁵⁷⁰, *immortalis*⁵⁷¹, *facinus* (în sens de « faptă de arme »)⁵⁷² și grupul care revine meru sub diferite forme — *uirtute* (*maiorum*) *fretus*⁵⁷³.

5. O caracteristică a limbii poetice e și înlocuirea unor cuvinte prin perifraze. Posibilitățile de folosire a procedului sînt teoretic nelimitate, cuvîntul obișnuit se poate substitui printr-o metaforă sau o metonimie, cu complinirea necesară (*templa turbulenta*⁵⁷⁴ pentru « mare », *diuina manus*⁵⁷⁵ pentru « zeu », *tenebras persequi*⁵⁷⁶ pentru « a muri »), printr-o construcție pornind de la numele zeului reprezentativ (*Liberi lepos*⁵⁷⁷ pentru « vin », *Volcani uiolentia*⁵⁷⁸ pentru « foc »), printr-o noțiune mai generală precizată apoi (*accipere auribus*⁵⁷⁹ pentru « a auzi », *operam dare somno*⁵⁸⁰ pentru « a dormi »), printr-o expresie bazată pe indicarea autorului pentru operă (*opera araneorum*⁵⁸¹ « pinza de păianjen ») sau a « ocupației » pentru agent (*caeli cultor*⁵⁸² pentru « zeu ») sau, pur și simplu, se substituie un verb printr-o construcție nominală (*esse in expectatione*⁵⁸³, *fit uasta*⁵⁸⁴) etc.

Folosirea perifrazelor se întîlnește destul de frecvent în Plaut, există însă o serie limitată de noțiuni substituite des și printr-un număr deosebit de mare de perifraze.

De pildă, pentru « a merge » (sau « a pleca », « a fugi »): *ferre gradum*⁵⁸⁵, *conferre pedem*⁵⁸⁶, *gradum contollere*⁵⁸⁷, *hortare pedes*⁵⁸⁸, *extollere postremum pedem*⁵⁸⁹, *recedere loco*⁵⁹⁰, *loco demigrare*⁵⁹¹; *fugam in se conuorti*⁵⁹², *penetrare se in fugam*⁵⁹³.

⁵⁴⁷ Mo., 504. ⁵⁴⁸ Poe., 3, cf. Ernout-Meillet s.u. ⁵⁴⁹ As., 16, 283; Per., 251; Ps., 590. ⁵⁵⁰ Ep., 35. ⁵⁵¹ Am., 189; Ep., 450 — *duellus*. ⁵⁵² Am., 250; Ps., 583. ⁵⁵³ Mi., 412; Tri., 821. ⁵⁵⁴ Mer., 233. ⁵⁵⁵ Cas., 629. ⁵⁵⁶ Per., 253, *commodans*. ⁵⁵⁷ Tru., 124. ⁵⁵⁸ As., 280; Ci., 643; Ps., 141. ⁵⁵⁹ Poe., 11. ⁵⁶⁰ Mi., 17. ⁵⁶¹ St., 365. ⁵⁶² Mi., 2. ⁵⁶³ Mi., 1072. ⁵⁶⁴ St., 299. ⁵⁶⁵ Men., 837. ⁵⁶⁶ Tri., 828. ⁵⁶⁷ As., 655, 892. ⁵⁶⁸ Ba., 640; Ep., 443; St., 284, 300. ⁵⁶⁹ Mi., 1; Ps., 591. ⁵⁷⁰ Tri., 828. ⁵⁷¹ Ep., 675; Mo., 777. ⁵⁷² Ba., 641, 925; Mo., 777; Ps., 576, 590. ⁵⁷³ Am., 212; Ps., 581 etc. ⁵⁷⁴ Mi., 413. ⁵⁷⁵ Ba., 926. ⁵⁷⁶ Ps., 90. ⁵⁷⁷ Cu., 98. ⁵⁷⁸ Men., 330. ⁵⁷⁹ Tri., 828. ⁵⁸⁰ St., 311. ⁵⁸¹ St., 348. ⁵⁸² Am., 1065. ⁵⁸³ St., 283. ⁵⁸⁴ Ba., 1053. ⁵⁸⁵ — ⁵⁸⁶ Mer., 882, cf. Vergilius, *Aen.*, VI, 488, *conferre gradum*, trimiterea la Norden, *op. cit.*, p. 372. ⁵⁸⁷ Au., 814. ⁵⁸⁸ St., 280. ⁵⁸⁹ Mer., 831. ⁵⁹⁰ Am., 239. ⁵⁹¹ Am., 240. ⁵⁹² Am., 238. ⁵⁹³ Am., 250,

Pentru « a spune », « a vesti »: *mentionem facere cum aliquo de aliqua re*³⁹⁴, *nuntio impertire*⁵⁹⁵, *fac participes nos tuae sapientiae*⁵⁹⁶.

Pentru « a muri »: *animam amittere*⁵⁹⁷, *colere regiones Acherunticas*⁵⁹⁸, *Acherunticueas gloria*⁵⁹⁹, *lumen linqnere*⁶⁰⁰, *uitam ponere*⁶⁰¹, *animum despondere*⁶⁰², *consciscere letum*⁶⁰³, *uita carere*⁶⁰⁴, *tenebras persequi*⁶⁰⁵, *me faciam pensilem*⁶⁰⁶ sau « a ucide »: *exanimalem facere*⁶⁰⁷, *exheredem uitae facere*⁶⁰⁸.

În sfârșit, o serie de perifrize deosebit de poetice pentru « mare »: *fluctus salsi*⁶⁰⁹, *fluctus saeui*⁶¹⁰, *caerulei campi*⁶¹¹, *locis Neptuniis*⁶¹², *templa turbulenta*⁶¹³.

6. Un element al stilului poetic îl constituie și a n u m i t e împrumuturi din greacă. Majoritatea grecismelor din Plaut aparțin vocabularului familiar sau tehnic. Apar însă în parodii și cuvinte grecești de culoare literară ca *boare*⁶¹⁴, *casia*⁶¹⁵, *chlamis*⁶¹⁶, *crocinus*⁶¹⁷, *stratioticus*⁶¹⁸, *thensaurus*⁶¹⁹, *turranus*⁶²⁰.

7. a) Se mai poate stabili o categorie de cuvinte legate de exprimarea poetică prin faptul că sînt folosite cu valoare figurată în expresii metaforice sau în personificări: *consonat (terra)*⁶²¹, *extincto (duello)*⁶²², (*virtute belli*) *armatus*⁶²³, (*maeroris*) *mons*⁶²⁴.

b) Unele cuvinte oglindesc efortul poetului de a evita expresia generală, banală, pentru a folosi termenul cel mai expresiv, mai puternic. De exemplu: *detrudere*⁶²⁵, *turbare*⁶²⁶, *aspellere*⁶²⁷, *proterere*⁶²⁸, *expromere*⁶²⁹, *contundere*⁶³⁰ etc.

c) Alte cuvinte, chiar aparținînd limbii comune, au o frecvență sporită (mai ales în tragedie), datorită conținutului lor, de exemplu cele referitoare la distrugere și moarte (după cum e remarcabil marele număr de perifrize pentru « a muri »). Astfel sînt: *excidio*⁶³¹, *exitium*⁶³², *alienatus*⁶³³, *absumptus*⁶³⁴, *corruptus*⁶³⁵, *interemptus*⁶³⁶, *interfectus*⁶³⁷, *sepultus*⁶³⁸ etc.

Deci, după cum se vede și din analiza parodiilor, vocabularul poeziei înalte în momentul Plaut se află abia la începutul formării lui și nu este încă diferențiat pe genuri. Faza incipientă e indicată de marele număr de termeni din vocabularul oficial și de faptul că folosirea sinonimelor poetice e abia la început. Cuvinte care mai târziu vor fi sistematic înlocuite în poezie de sinonimul lor « înalt », ca *terra*, *caelum*, *stella* etc., apar în mod consecvent ca atare în parodiile plautine și în poezii contemporani cu Plaut. În schimb procedeul creării de compuși e deosebit de productiv în poezia din această vreme; e cunoscut faptul că în perioada clasică se folosesc o parte din compușii creați de înaintași dar formarea de noi compuși se reduce.

În același timp parodiile plautine pot aduce o contribuție la aprecierea rolului lui Naevius în crearea limbii poeziei latine.

După cum am arătat, cel puțin două comedii, *Asinaria* și *Miles gloriosus*, pot da informații despre stilul poezilor anteriori lui Ennius (și sînt mai multe șanse să fie vorba de Naevius decît de Andronicus).

⁵⁹¹ Per., 109. ⁵⁹⁵ St., 299. ⁵⁹⁶ Ep., 266. ⁵⁹⁷ Am., 240. ⁵⁹⁸ Ba., 198. ⁵⁹⁹ Cap., 689. ⁶⁰⁰ Ci., 643. ⁶⁰¹ Cu., 536. ⁶⁰² Mi., 1053. ⁶⁰³ Mi., 1241. ⁶⁰⁴ Mo., 500. ⁶⁰⁵ Ps., 90. ⁶⁰⁶ Ps., 89. ⁶⁰⁷ Ba., 848. ⁶⁰⁸ Ba., 849. ⁶⁰⁹ Tri., 821. ⁶¹⁰ Mi., 414. ⁶¹¹ Tri., 834. ⁶¹² Mi., 413. ⁶¹³ Mi., 413. ⁶¹⁴ Am., 232. ⁶¹⁵ Cu., 101. ⁶¹⁶ Ep., 436. ⁶¹⁷ Cu., 101. ⁶¹⁸ Ps., 918. ⁶¹⁹ As., 655, cf. Ennius, v. 202 Ribbeck. ⁶²⁰ Ps., 703. Și un grecism de « critică literară » — *paratragedat*, Ps., 707. ⁶²¹ Am., 228. ⁶²² Am., 189. ⁶²³ Ep., 442. ⁶²⁴ Mo., 352. ⁶²⁵ Mer., 116. ⁶²⁶ Ba., 988. ⁶²⁷ Mer., 115. ⁶²⁸ Men., 864. ⁶²⁹ Mi., 1055. ⁶³⁰ St., 305. ⁶³¹ Cu., 534. ⁶³² Ba., 987, 1054 etc. ⁶³³ Mer., 833. ⁶³⁴ Am., 1058. ⁶³⁵ Am., 1058. ⁶³⁶⁻⁶³⁷ Mer., 833. ⁶³⁸ Am., 1053.

În parodiile din aceste comedii apar o serie de elemente de vocabular poetic neatestatate nici în Andronicus, nici în Naevius, dar care le pot fi atribuite:

— termeni specifici poetici: *cordate*, *letum*, *oppetere* (*mortem*), *praestringere*, *splendere*, *uolutare* (*secum*).

— compuși: *aequiperare*, *falsiloquos* și *largiloquos*, *magnidicus*, *stultiuidus*⁶³⁹, *urbicapus*.

— derivate poetice: *bellator* și *occisor* (*regum*)⁶⁴⁰, *turbulentus*.

— perifraxe: *animum despondere*, *consciscere letum*, *mortem oppetere*, *infiltas ire*, *fluctus saeui*, *locis Neptuniis*, *templa turbulenta*.

— cuvinte rare: *difflare*, *opimitas*, *sudum*.

Deși materialul e redus și trebuie să ne mulțumim numai cu câteva exemple sigure, se poate totuși presupune că rolul primilor poeți (și poate îndeosebi al lui Naevius) în formarea vocabularului poetic latin a fost mai mare decât se poate vedea în mod direct și nu e exclus ca Ennius și poeții ulteriori să le datoreze mai mult decât se crede.

IV

În concluzie: Metoda de lucru folosită — de a depista parodiile plautine pe baza elementelor deja cunoscute despre stilul înalt și apoi de a căuta în parodiile astfel depistate noi informații despre stilul înalt — e indirectă și trebuie aplicată cu prudență. Dificultățile de datare îngreunează cercetarea; pe de altă parte, Plaut nu folosește parodia cu un scop direct de critică literară ci doar ca un mijloc, printre alte mijloace, de a produce comicul, așa că între trăsăturile stilului înalt se amestecă elemente de vocabular familiar sau creații caracteristice stilului comediei.

Totuși, dată fiind sărăcia izvoarelor directe și importanța momentului în care scrie Plaut pentru formarea stilurilor limbii latine literare, nici această sursă nu trebuie neglijată; ea încearcă să întregască o imagine generală și să accentueze conturul unor amănunte.

După cum reiese și din parodiile plautine, în acel moment se poate vorbi de un vocabular al stilului oficial în cadrul căruia există diferențieri în funcție de domeniul de activitate, dar care e unitar în trăsături generale și în tendințe. Vocabularul militar e totuși mai receptiv la înnoiri. Din parodiile plautine se pot căpăta date despre utilizarea în acel moment în stilul oficial a unor termeni tehnici atestați în surse directe abia mai târziu sau despre unele sensuri și forme ale acestor cuvinte.

În Plaut se oglindește și efortul primilor poeți — traducători și adaptatori ai literaturii grecești — de a crea o limbă literară echivalentă cu cea a modelelor. E posibil ca în acest proces poeții anteriori lui Ennius (poate mai ales Naevius) să fi avut un rol mai însemnat decât cel cunoscut în mod direct. Stadiul incipient al formării vocabularului poetic se vede din ponderea mare pe care o au elementele vocabularului oficial, din marea productivitate a creării de cuvinte compuse — neobișnuite în latină — și din caracterul încă restrâns al sinonimiei poetice.

⁶³⁹ Pentru poezia înaltă se presupune, evident, numai tipul de compunere cu al doilea element *-loquus*, *-uidus*. ⁶⁴⁰ În Naevius doar *regnator*.

LE VOCABULAIRE DES PARODIES PLAUTINES COMME DOCUMENT DES STYLES PARODIÉS

RÉSUMÉ

Pour connaître les débuts de la différenciation des styles en latin (formation du langage officiel d'abord, puis de la langue littéraire *stricto sensu*), les documents directs sont tout à fait insuffisants. En vue d'une description plus complète du style élevé de cette époque on peut utiliser les parodies qu'en fait Plaute dans ses comédies; leur étude peut compléter le tableau d'ensemble du phénomène et accentuer le contour de certains de ses détails.

Après avoir essayé de définir la parodie linguistique en général et la manière spéciale dont en use Plaute, la description du vocabulaire du style élevé d'après les parodies plautines commence par une étude des sphères sémantiques et des principaux modes de formation du vocabulaire de la vie officielle (religieuse, juridique, politique, militaire).

On fait ensuite une analyse de la manière dont se reflète dans les parodies de Plaute le vocabulaire de la haute poésie (épique et tragique) encore à ses débuts. Bien qu'on considère en général Ennius comme créateur de la langue de la haute poésie latine, on trouve quantité de termes et d'expressions poétiques dans des comédies de Plaute antérieures à l'arrivée d'Ennius à Rome (*Asinaria*, *Miles gloriosus*), termes non attestés dans les fragments conservés des précurseurs d'Ennius, mais qu'on peut leur attribuer. Cela laisse donc à supposer que la langue de la haute poésie latine est plus ancienne qu'on n'en peut directement apercevoir.